

VIGILIA

SZERKESZTI

SIK SÁNDOR

TAKÁCS JÓZSEF

SIK SÁNDOR

KONCZ LAJOS

CSANÁD BÉLA

BALANYI GYÖRGY

POSSONYI LÁSZLÓ

TAKSONYI JÓZSEF

ERNST WIECHERT

MIHELICS VID

írásai

1953 JUNIUS

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Takács József</i> : Schütz Antal ravatalánál	281
<i>Sik Sándor</i> : A mester (Vers)	283
<i>Koncz Lajos</i> : Hitünk a gondviselésben	283
<i>Csanád Béla</i> : Lankadtam ifjú éveimben (Vers)	291
<i>Balanyi György</i> : Középkori magyar Úrnapok	292
<i>Possonyi László</i> : Hatalom adatott... (Elbeszélés)	300
<i>Taksonyi József</i> : A Sixtusi kórus karnagya	308
<i>Ernst Wiechert</i> : Az erdők fia (Elbeszélés)	315
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	318
A kis út	328
NAPLÓ:	
Ernst Wiechert (329); Prokofjev (330); Missziós terület? (332); Az utolsó negyedóra (334); Százéves szertartás-könyv (335)	329

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sik Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4. postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

SCHÜTZ ANTAL RAVATALÁNÁL

Szent Pál Isten választottainak a halálát, testüknek a földbejutását vetésnek nevezi. (1 C 15.) Ez a tanítás mindnyájunknak a hite. Vetés a keresztény halál: élet sarjad utána otthón a hazában, de itt is, vándorlásunk földjén.

Mivel pedig ez a hitünk, nem szabad elszomorkodnunk, siránkozni ennek a papi, szerzetesi, kereszténységet élt és hirdett életnek a befejeztén. Schütz Antal ravatala előtt állunk; ő tartotta dogmatikus mélységgel és szabátossággal, hogy minden egyes emberi élet Istennek egy-egy műve. Ha tehát mi most a búcsúasztól, az örökkévalóság közelségétől megilletődöttünk neki a végtiszűzességét megadjuk és munkás, eredményes életére visszatekintünk, ezt nem azért tesszük, hogy hiú dicsérettel illessük, hanem hogy Istennek ezt a művét elismerve, Istennek megköszönjük és Istennek ajánljuk. Schütz Antal életében ugyanis Istennek nem mindennapi, a megszokottnál jóval nagyobb, sőt kivételes művét tiszteljük. Hittudományi Karunk benne látja és ismeri fel hazánkknak Karunk alapítója mellett legnagyobb teológusát, legkiválóbb dogmatikusát.

Hogy abból a vetésből, amit ez a koporsó jelez, az örökkévalóságban milyen élet támad, annak csak az egy Isten a megmondhatója. Isten útjainak az ismeretében azonban mi magunk is sokat megsejthetünk. Tudjuk ugyanis, hogy Istennek a művei tökéletesek, persze csak végső befejezettségükben: így az emberi élet is az örökkévalóságban. Ott azonban nem rendtelenség és önkény uralkodik,

hanem igazságosság és rend van. Ott Isten csak a koronát, ezt a lehetséges legnagyobb ajándékot rakja fel a földi élet folyamán osztogatott ajándékaira.

Halottunkat Isten a bölcsőtől a sírig igen sok ajándékkal halmozta el. Az is sok, amiről mi tudunk; bizonyára az sem kevesebb, ami csak kettejük bizodalmas titka volt: a kegyelmi életre gondolok, a földön megkezdett örök életre.

Isten a test és a szellem rendkívüli képességeivel áldotta meg: értelme éles és átfogó volt, akarata jórahajló és állandó, szervezete munkabíró és a léleknek engedő. Mindezeket a talentumokat azonban nemcsak kapta Istentől, hanem nagyon bőségesen kamatoztatta is Istennek.

Gondoljunk munkás életére. Aki lelkületét nem ismerte, a munka megszállottjának tartotta és emberi okosság szerint meg is róhatta, hogy nem tart mértéket. Ehhez azonban nagyon is józan volt és okos természet az erővel való takarékoságra intette. De sok munkálkodásának, mindenirányú érdeklődésének a mozgatója a legnagyobb és a legigazabb erő, a szeretet volt. Szeretet Isten iránt: szolgálni akarta; szeretet az ember iránt: segíteni akart. A szeretet pedig az egyetlen, amiben az a mérték, hogy ne legyen benne mérték. Tudományos munkára termett egyéniségét az a meggondolás sarkalta, hogy a tudomány milyen hatalmas eszköz lehet a lelkek vezetésére!

Gondoljunk papi, szerzetesi életére. Buzgó pap, jámbor szer-

zetes volt nem csupán a külső forma, hanem egész lénye szerint. Istennel, Istennek élni, mindenkit Hozzá elvezetni: ez volt nagy egyéniségét formáló törekvése, ez volt sikeres működésének a nyitja.

Gondoljunk tudós életére, tanítói működésére. Minden módon tanított: a lelkivezető atyailag jó és bölcs tanácsadásával, hatalmasszavú szónoki beszédben, tanári katedráján, íróasztala mellett írásba merülten. Életének az állomásait felsorolni nem szükséges, alkotásait alig lehetséges: olyan sokat alkotott, mindig igazit és eredetit, sokszor véglegesen és maradandót.

Tanítani életfeladatként Isten legnagyobb ajándéka, amióta földi élete alatt maga az Isten is mester volt, tanított. Igen nagy, aki bölcseséget tud, hiszen a próféta szerint úgy tündöklök, mint a ragyogó égbolt: de még nagyobb, aki sokakat oktat igazságra, hiszen csillagként világik ki mindörökké az égbolt ragyogásából. (Dn 12.)

Isten megadta neki, hogy a szent tudomány legjavát, a dogmatikát taníthatta, eljutva annak a teljes megértéséig a fundamentális hódító, az Írás isteni és a filozófia végső válszt kereső útján. Ezt nevezte élete pünkösdjének. A dogmák nemcsak igazság voltak számára, aminek megismerése az igaz hit, az üdvösség kezdete; nem is csupán Isten bölcsesége, aminek a megsejtése is fölfelé tekintő és ivelő lendület, hanem élet, azaz egész lényének Istentől való teljes átfogottsága, egész lényének Istenre való teljes beállítotttsága szeretetből szeretetért.

Megadta neki végül az Isten az örökkévalóság szempontjából

a legértékesebb, mert krisztusi ajándékot: az élet keresztjét, erejét megtörő, munkájának véget vető betegségét, annak türelmes és alázatos viselését és országra-világra szóló élete után ezt a csendes elkövetést.

Ezeknek az ajándékoknak a láttán bizalommal száll imánk az ég felé, az Urat kérve, hogy tegye teljessé, koronázza meg örökre, amit elhunytunk életében tett.

Könnyebb mondanunk, mivel lépten-nyomon látjuk, hogy milyen élet támadt már eddig is és fog még támadni abból a vetésből, amelyen ez a koporsó jelez. Nem lesz már mindünk senki sem teológus Schütz Antal vetéséből való gyűjtés nélkül. Senki sem állhat már ki Isten szent népe elé, aki ne tanult volna tőle akár közvetlenül, akár közvetve: tudósok és papok hosszú sora a hallgatók és hívek beláthatatlan sorát tanítja az ő nyomán; a magyar hittudomány és a keresztény jámborság századokon át áldani fogja emlékét és élni fog vetéséből.

Hittudományi Karunk nemcsak aranykönyvében, hanem élő hagyományában is ápolja majd annak a professzorának az emlékét, aki eredeti volt gondolataiban, fáradhatatlan a munkában, termékeny műveiben, hatalmas szavában és szerény életében, aki az igazság és a tudományosság legtisztább elveit képviselte mind az Egyetem, mind a Kar életében.

Éppen ezért nem örökre búcsúznak tőle, hanem a viszontlátásra. Az övével egy a mi útunk, egy a törekvésünk. Ezért bizvást reméljük a viszontlátást útunk végén, törekvéseink befejeztén.

Farkasrét, 1953 április 23.

Takács József

*A katedrán egy Férfi ül.
A két szeme úgy szür belém,
Akár az Irdás kettesélű kardja.
Úgy átjár, mint a szűz acél,
És mégis meleg, mint a mécs;
A hűvös eszmén átizzik a Lélek.*

*Beszél. Az Ige szól az ajkán,
És minden szava, mint a mérleg,
Amelyen minden egyensúlyban áll:
A fogalom, a sejtetem,
Az ihlet és az értelem,
A véges és a végtelen,
Tudás, tapintás, reveláció.*

*Néz és beszél. Van és vezet.
Érzem a végzetes Kezel,
Amely lenyúl és kényszerít megállni
A hűsös földön, mint a fát,
És felnyúlni a felhőkön át,
És hallani a harsonát:
Deum docet et a Deo docetur.*

(1930)

Sík Sándor

Koncz Lajos

HITÜNK A GONDVISELÉSBEN

Konkrét, egyéni szerencsétlenségben sokszor hangzik fel a kérdés: hogyan igaz hát, hogy „még hajunk szálai is meg vannak számlálva“ és „számon vannak tartva“?!

A probléma, mely e szavakban jelentkezik, örök-emberi és mindig aktuális. Ahol életszerűen és teljes súlyával felvetődik, a keresztény *gondviselés-hit érettségének*, vagy inkább egyszerűen: a hívő hitbéli *nagykorúságának* alapvető ügye került döntésre. Elszomorítóan sok ugyanis a tudatlanság és éretlenség e téren; valami gyermekes szűk látókör és naív önzés érvényesül, ami a maga kicsinyes antropomorfizmusával, kifele inkább kompromittáló a vallás ügyére nézve, befelé pedig igen veszedelmes. Nem lesz haszontalan tehát az alábbiakban néhány szempontot és vonást felrajzolni a gondviselő Isten és a helyes hívő lélek arculatáról, gondviselés-hitünk megfelelő távlatokba-állítására, és — a népszerűvé vált, termékeny szentpáli analógiát (Ef 4, 13-15) kissé tágabban használva — a gondviselés-hitnek és megélésének nagykorúsítása érdekében. Természetesen nem arról van szó, mintha az objektív gondviselés-hit teológiáját kivánnók bármi módon „nagy-

korúsítani"; szubjektív átélésünk, alanyi gondviselés-hitünk folytatkozásait akarjuk a tárgyi hit, illetőleg hittartalom magasságainak közelébe hozni. Annál is inkább, mert az itt előforduló sajnálatos családások és megrendülések nem egyszer az egész hit és vallásos élet hajótörését vonják maguk után.

Gondviselési hit nélkül

Ha ennyire a keresztény élet, sőt hívó világnézet alapvető-kérdéséről van szó, bizonyára nem érdektelen dolog keresztény és nem-keresztény álláspont tárgyi *egybevetéséből* kiindulni. Egy népszerű modern kínai író ebben látja a lelki különbséget a keresztény hívő és a nemhívő között:

„A keresztény olyan világban él, amelyet Isten kormányoz és őriz, akivel ő állandóan személyes viszonyban van, olyan világban tehát, amelyen egy gyöngéd atya uralkodik; viselkedése is gyakran olyan színvonalra emelkedik, amely megfelel annak a tudatnak, hogy ő Isten gyermeke; — kétségtelen, hogy haladé ember nehezen őrizheti meg ezt a színvonalat állandóan, életének minden korszakában, vagy akár a hétköz, sőt napnak minden órájában; valóságos élete változik az emberi és az *igazán* vallásos színvonal között. Viszont a pogány úgy él ezen a világon, mint az *árva*, nincs része abban a vigasztaló érzésben, hogy odafönn a mennyben mindig van valaki, aki törődik vele s egyéni jólétéről is gondoskodik, ha az imának nevezett kapcsolat létrejött közöttük. Kétségtelenül kevésbé derült világ ez; de az árvaságnak is megvan a maga haszna és méltósága, mert az árva szükségképpen megtanulta, hogy független legyen, maga gondoskodik magáról és érettebb legyen a többinél, — mint ahogy minden árva az.”

Autonóm emberi függetlenség és méltóság épp úgy ismerős jelszavai az evilági humanizmusnak, mint a vele járó racionalizmus és deizmus eszménye is; az érett és reális maga-gondoskodás az anyagelvű világfelfogás velejárója; végül a „kevesebbé derús világ“ beismerése és nosztalgija mögött ott lappang a véletlennek való kiszolgáltatottság érzése, valamint a fatalizmus végzettszorongása, sőt a modern egzisztenciális filozófia tragikus létszenlélete is.

Az első körbe tartozóknál — témánk szempontjából is — még bizonyos kalandos könnyedség, hasznos vállalkozó-kedv érezhető ki; a deizmus, mint e világnézet gondviselési vetülete, nem esik kétségbe, még csak nem is szomorkodik azon, hogy az Istennek nincs köze a világhoz, sőt programmatikusan vallja: az ég az Istené, a föld a miénk! Az anyagelvű világnézet viszont póz nélkül (kamaszos és tragikus alafestés nélkül) egyszerű, érett realizmussal vállalja e magatartás következményét: teljes odaadással fordul a világhoz és „maga gondoskodik magáról.“ Az egzisztenciális bölcsélet és életfelfogás végül végig gondolja és éli ez autonómia minden következményét, és Heidegger bölcselétében eljut a legvégső, tragikus kicsengéséig. „A lét lényegében gond és aggodalom“, folytonos félelem és „szorongás“, mert hiszen a létező energiának kibontakozása, a „teljesség“ elérése egyértelmű az energiák kimerülésével és megsemmisülésével. Tehát a létezés lényegében „halálra-szántáság“ (*Sein zum Tode, zum Ende*); és az eszmélő tudat számára nincs más megoldás, mint e halál, vagyis megsemmisülés szabad vállalása. Hogy ez a tragikus filozófia, a maga tragikus életfelfogásával — akármennyire „emberinek“ indul és az ember akarja is segíteni — mennyire emberellenes s mennyire nem sokáig viselhető el, arra profétai látással mondott jóslatot (még Fichte ellen 1799-ben) F. H. Jakobi: Ha ez a végső és legtöbbször, amire számíthatok, az én pusztá és üres, merő-magányos énem a maga önállóságában és szabadságával, akkor a legokosabb és az egyetlen értelmes dolog — megátkozni létünket...

E drámai erejű szavak persze nem az ember etikai jellegű autotómiáját, illetőleg autonóm magatartását akarják sújtani (aminek tudunk bizonyos fenntartásokkal keresztény értelmezést is adni), hanem a *metafizikai* magraállást. Az eddigiek és a következők is mindig az ember metafizikai helyzetét veszik számba, *árvaságát vagy gondviseltségét*; mint ahogy a véletlen megszervezése, a sorsézés, „létbe-kidobottság“, magáról gondoskodás és halálra-szántáság „szorongásai“ is mind egyformán ugyanannak a roppant emberi kérdésnek útján járnak, csak éppen nem egyformán nyitott vagy esetleg teljesen hunyt szemmel.

Van-e tehát gondviselés, vagyis teremtő és célirányító Abszolútum, melynek ölen e földi, tapasztalatilag relatív lét elnyeri végső értelmét és célját; s ha van, *hogyan*, milyen mértékben és távlatokban valósul meg; és végül mit jelent a gondviselés ténye az *átélés*, az egyéni tudat szempontjából?

A gondviselés valósága

A hívó számára nem kétséges a gondviselés *ténye*, melynek lényegét a vatikáni zsinat így foglalta össze: „A mindenséget, melyet megteremtett az Isten, gondviselésével óvja és kormányozza, elérvén erejével egyik végétől a másikig, és a mindenséget üdvösen igazgatóván.” A Szentírás lapjain kifejezetten vagy az események tanulságaiban állandó a gondviselés hirdetése.

„A kicsinyt is, nagyot is Ő alkotta és egyaránt viseli gondját mindegyiknek” (Bölcs. 6, 8). Különösen plasztikus az, Ószövetségben Jób-könyvének költői szépségű és értelmes tanítása a mindenség uráról és az egyetemes gondviseléséről: „Ki az atya az esőnek? Ki nemzette a harmat cseppjeit? Kinek méhéből jött elő a jég, És ki atya az ég zuzmaráját?... Együtt tudnád-e tartani a Fastyúk ragyogó csillagait? Vagy el bírád-e oldani a Kaszás kötelekeit?... Utjukra küldöd-e a villámokat, És jelentik-e néked megrjövét: Itt vagyunk?... Ki készíti el a hollónak eledelét, Amikor fiókái Istenhez kiáltanak, És éték nélkül röpdösnek?... (Jób 38.)

Az emberre vonatkozó különleges gondviselést főképp az Üdvözítő utolérhetően gyöngédséggel szavai tartalmazzák: „Ne aggódjatok éltetekről,... mondván: Mit eszünk, vagy mit iszunk, vagy mivel ruházkodunk?... Hiszen tudja a ti Atyátok, hogy mind ezekre szükségtek vagyon... (Mt. 6.) Nemde két verebet egy garasért adnak? és egy sem esik azokból a földre a ti Atyátok nélkül... Ne féljeteek tehát, sokkal többet értek ti a verebeknél. (Mt. 10.) Még fejeteek hajszálai is mind számon vannak tartva!” (Lk. 12, 7.)

Ami a kinyilatkoztatás ilyen felejthetetlen melegséggel, egyben határozottsággal hoz tudomásunkra, nem elérhetetlen a bölcselkedés és *értelmi* keresés számára sem. A tapasztalati megismerés előtt, ugyanis az evilági lét minden hordozójában esetlegesnek, végesnek és okozottnak, vagyis relatívnak mutatkozik, mely értelmét, eredet, fennmaradás és cél szempontjából egyaránt az Abszolútumban találja föl. Ez a lét-teljesség; Isten az Általa létrehívott mindenséget éppen okozati relativitása miatt nem hagyhatja úgy magára, ahogyan Madách gondolta:

*Be van fejezve a nagy mű, igen...
Evmilliókig eljár tengelyén,
Míg egy kerékfogát újítani kell...
...A gép forog, az alkotó pihen.*

Ez lehetetlenség, fogalmi és metafizikai ellentmondás, mert az Abszolútum-relatívum viszonylata épp a teljes és tökéletes léttani függést jelenti, és pedig nemcsak a létbehívás pillanatára, hanem a létben-maradás egész folyamára nézve.

A teremtés továbbfolytatása

Igy értjük meg a teológia első megállapítását a gondviselés közelebbi természetére nézve, midőn azt az egyetemes *teremtői tevékenység* szerves részének tekinti, mely a létbehívás, fönntartás, és együttműködés mozzanataihoz a célra-irányítás tevékenységét adja hozzá, illetőleg az egyetemes értelemben vett teremtői

akciót a célrarendelés és irányítás oldaláról nyomatékozza. Szent Tamás tömör fogalmazásában: *ratio ordinis rerum in finem*, a teremtetett dolgok ésszerű célrarendelése a gondviselés (I. 22, 1.), melyben az értelmi mozzanat mellé a végrehajtási járul. De — és ez a hívó megelés számára már komoly megfontolást ajánl — amíg a célrarendelés első, értelmi mozzanatában minden lényre nézve közvetlenül Istentől való, e rendnek *végrehajtása* már esz-közök és közvetítők által is történik, hogy a teremttől okság méltóságából a teremtményekkel is közöltessék valami (I. 22, 3). Ez azt jelenti konkrétan, hogy a gondviselést Isten általában és rendszeren a teremtetett lények, erők és törvények által hajtja végre (a gyermek számára például a szülő a gondviselés végrehajtója). A teremtés alkotásának és folyamatának kinyomozása és a teremtetett adottságok tudatos igénybevétele tehát (például orvos, gyógyszeres) az eszes teremtmény kötelessége. („Segíts magadon, az Isten is megsegít!“)

Ugyanebből az elvből, tehát a természet rendjének gondviselés-szerű hivatásából következik, hogy az Isten a világ rendjének általa megállapított törvényeit általában érvényesülni hagyja, még akkor is, midőn nyilvánvaló *tökéletlenségek* (kozmikus katasztrófák, fizikai abnormitások) és egyéb bajok, hiányok (szenvedés, bűn) a gondviselés vizsgálató valóságát megtörni és kompromitálni látszanak. Mindezeknek ugyanis megvan a maguk helye az isteni gondviselésben. Szent Tamás magyarázatában:

„Egészen másképpen van a sora annak, aki egy dolognak, egy részletnek viseli gondját, és másképp annak, aki az egészet irányítja. Az egyesnek és résznek gondozója ugyanis gondoskodása tárgyától lehetőség szerint távol tart minden hiányt; az egyetemes intéző viszont megengedhet egy bajt a részletekben, hogy ne kockáztassa az egésznek javát. Ugyanígy a pusztulások és hiányok a természet részleges területeinek ellenükre lehetnek; az egyetemes természetnek azonban tervében vannak, amennyiben anélkül az egyiknek baj, a másiknak, sőt esetleg az egész természetnek is jó; az egyiknek pusztulásával jár a másiknak keletkezése, s így a faj fennmaradása. Mivel mármost Isten az egész lények gondozója, az ő gondviselésével együttjár, hogy bizonyos bajokat megenged az egyes dolgokban és részletekben csak azért, hogy az egyetemesnek, a világnak igazi java kárt ne valljon. Ha ugyanis minden bajnak útját állná, sok jótól is elesnék a világegyetem; nem volna például élete az oroszlánnak, ha sok állatnak nem volna halála... Ezért mondja Szent Agoston (Ench. XI): A mindenható Isten nem tűrne meg semmi rosszat műveiben, ha nem volna annyira mindenható és jó, hogy a rossz- ból is jót hozhat ki.“ (I. 22, 2, ad 2.)

E *rendes* gondviselés mellett — a kinyilatkoztatás és üdvtörténet tanúsága szerint — valóság a *rendkívüli* gondviselés is, midőn Isten a természeti törvények felfüggesztésével, vagy csodás csoportosításával, sőt egyenesen csodák beiktatásával nyúl bele a világ szokott és rendes folyamába, főképp természetfölötti célok érdekében. Ezt azonban komoly természetfeletti utalások nélkül nem szabad sem elvárni, sem feltételezni. („Ne kísértsd a te Uradat, Istenedet!“ Mt. 4, 7).

Egyetemes gondviselés és egyéni sors

Egy további megállapításunk — a hittétel analíziséből — a gondviselés *egyetemességére* vonatkozik. Az Isten az egész mindenség egyetemes gondozója lévén (*universalis provisor totius entis*: I. 22. u. o.), az Ő gondoskodásából (célirányítás és kormányzás) semmi ki nem csúszhatik. Nincs tehát véletlen, de úgyneve-

zett természeti, vagy történelmi szükségszerűség sem — az Isten oldaláról nézve; mintha tudniillik bizonyos események vagy okorok Isten ezen egyetemes gondviselése nélkül, vagy egyenesen tervei ellenére következhetnének be. Nagy vigasztalás nyílik e ponton a hívő számára, mert ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a látszólagos véletlen, vagy szükségszerűnek tűnő kozmikus, fizikai vagy történelmi katasztrófák, melyek elsodrással fenyegetik az eszmélő embert, s amelyekben éppen ez a végzetszerűnek és irracionálisnak mutatkozó órló mechanizmus a megrendítő és látító: — ezek sem (sőt még az erkölcsi tragédiák: a bűn sem) kerülhetik meg az isteni gondviselés átfogó terveit.

Ami itt problematikusnak látszik, mert adott esetben antagonizmust sejtet az egyetemes irányítás vonala és benne az útköző egyéni sors gondviselészzerű vezetése közt, az csak a korlátolt emberi képességek számára megoldhatatlan és a hunyorgó emberi szem számára áttekinthetetlen közelebről; bizonyos azonban, hogy az Isten végtelen teremtői potencialitásának világában lehetséges és valóság.

A gondviselés egyetemessége azonban nem azt jelenti, hogy a történelmi katasztrófákért és lelki bukásokért — ahol tehát, nem a természet látszólagos mechanizmusa dolgozik — senki emberfia nem felelős, hiszen — mondhatja az ellenvetés — Isten „akarta” őket. Az előbbiekből már világos, hogy a gondviselés teremtői tevékenység, melynek lényege, hogy a teremtény természetét figyelembevéve működik. Az egyes és szabad teremtényeknél tehát úgy érvényesül az isteni gondviselés, hogy szabadságuk sérelme nélkül, sőt egyenesen emberi képességeik működése által valósuljanak meg Isten tervei. (Cf. I. 22, 4; Verit. 5, 4 és 5). Ebből is látszik, hogy az egyetemes gondviselés *különlégszerű* módon működik az eszes, szabad, vagyis magasabbrendű lényekre nézve. „*Cum reverentia disponis nos*”, bizonyos kíméletes tisztelettel igazgatsz minket; — köszöni meg a Bölcseség Könyve (12. 18) e különleges gondviselést. A szabadakarat oldaláról sem a gondviselés csökkenését, vagy bárminő korlátozását akarja ez kifejezni, sőt annak arányos felfokozását, kimélyítését jelenti, tehát a magasabbrendű és értékű létnek kijáró különb gondviselést, a Teremtő sajátos, egyetlen, utánozhatatlan módján.

Ezt azért kell így hangsúlyozni, mert a teológiában jártas e ponton már bizonyos neemes igyekvő kontroverziák csatazaját hallhatja, mely elől azonban — célnak megfelelően — az előbbi záró mondat szintézisével tértünk ki. De az egyszerű, úgynevezett józan ész is kezdi észrevenni itt a probléma megszorulását, amint a hitjükkök két pólusának egybehajlításakor — mint minden misztérium értelmi kibontásánál — a ráció, vagy ha tetszik, a titok valamelyik oldala megcsikordul. Es ezen nincs csodálkozni, vagy fennakadni való. A teológia sohasem állította, hogy mindent matematikai, vagy akár bölcseseti evidenciára hoz; a titok titok marad minden értelmi megközelítés és illusztrálás ellenére is, melyel szemben mindig alapvető magatartás az értelmi alázat. Itt pedig szintén *misztériumba* torkolt az elemzés: Isten és ember, teremtő gondviselés és szabadakaratú teremtény misztériumába.

Fátum vagy szabadakarat ?

Ebből a szempontból még egy utolsó, teológiai megállapítást kell tennünk. Amennyire igaz, hogy a gondviselés útjai *változhatatlanok* és biztosan célhoz érnek, annyira kétségtelen, hogy nincs vak végzet, vagyis valami Istentől független, esetleg csillag-

konstellációktól meghatározott fátum, mely kérielhetetlenül beteljesül rajtunk. És azért igaz az is, hogy az isteni gondviselés ezen kétségtelen cél-biztossága nem bénítja meg és nem teszi fölöslegessé az *emberi törekvéseket* — a természet alakítására, a történelem folyamatának befolyásolására — sőt egyenesen javallja ezeket, az isteni teremtő szándék értelmében.

„Isten gondviselése nemcsak azt végzi el, milyen eredmények jöjjenek létre, hanem azt is, hogy ezek az eredmények milyen okok útján és milyen rendben valósuljanak meg. Mármost ezen okok közt szerepelnek az emberi tevékenységek is. Ezért az embereknek bizonyos tevékenységeket végbe kell vinniök, nem hogy általuk megváltoztassák az isteni tervet, hanem hogy ezen az úton, az Istentől megállapított rend szerint létrejöjjenek bizonyos eredmények.“ (Sz. Tamás 2 II. 83, 2 c.)

Ugyanezt az elvet kell alkalmazni a kéro *imádság* itt felvehető problémájára nézve is, mikor esöt, gyógyulást vagy megterést stb. esdünk az Istentöl. Nem azért imádkozunk, hogy a gondviselés öröktöl való diszpozícióját történetesen megváltoztassuk (ami lehetetlen is!), hanem azt akarjuk elérni, amit öhajtnak, s aminek elérésére vonatkozólag a gondviselés úgy rendelkezett, hogy az emberi szabadakarathnak, mint másodlagos oki tényezőnek közbenjöttével valósuljon meg. (Sz. Tamás, Ctra Gent. III. 95-96.) A „kérjetekek és adatik nektek“ igérete tehát így érvényesül, azzal az isteni fenntartással, hogy a kérelem tárgya a gondviselés vonalában fekszik, vagy üdvökönómiai szempontból szükítve tartalmát: „Jézus nevében“, tehát Isten üdvözítö tervéi, szándékai szerint, azokkal összhangban hangzik el. Ennek az isteni rendnek legmagasabb foka szólal meg — az ember felé való biztatás formájában — Szent Máténál (17, 19), mikor az Ur így bátorítja apostolát: „Bizony mondom nektek, ha annyi hitetek leend, mint a mustármag és azt mondjátok e hegynek, menj innét oda, elmegyén, és semmi sem lesz nektek lehetetlen“. Ez tehát, adott esetben *ugyan*csak a fenti értelemben érvényesülhet, főkép az Isten Országá karizmatikus szolgálatában.

Még egyszer hangsúlyozzuk: ha netalán az Isten oldaláról induló tényezök bénítani látszanak is az emberi kezdeményezések és cselekvés értelmét: bizonyos dolgok, események, eredmények valóságos bekövetkezéséhez igenis — másod-oki szükségességgel — szükséges az ember szabad közremüködése (ima, munka, akció!)

„A gondviselés örök terve az abszolüt értelem szuverén bölcseségével megállapította nemcsak a célokat, hanem az eszközöket is, összerendezte a végeket és az utakat — írja Schütz Antal; — fölvett oda minden könyvet, melyet a bűnbánat valaha elsír, minden sóhaj és fohászt, mely szorongatott kebelből valaha égnek száll. Isten változhatatlansága nem ridgez érzéketlenség, hanem szuverén mintatudás és ökteljség, mely minden számot vetett, melyet ép ezért sem meglepetések nem érhetnek, sem teremtényi kezdeményezések ki nem kerülhetnek.“

Kifürkészhetetlenek az Ö útjai! (Róm. 11, 33.)

A teológiai elmélések végére egy mind életszerübbé váló következtetés kívánkozik. Biztos, hogy a gondviselő Istennél van minden utunk és minden élet, az Ö kezéböl jön minden történelmi és élet-helyzetünk s az Ö „gyöngéd és hatalmas keze“ vezet mindent és mindenkit. Amennyire biztos azonban ez a tény, annyira óvakodnunk kell — az Üdvözítö többszöri figyelmeztetése szerint

is — az elhamarkodott és vakmerő ítélkezésektől és kombinációktól az isteni gondviseléssel kapcsolatban. Adott esetben sohasem tudhatjuk: *miért* cselekedett így a gondviselés most és *hogyan* fog intézkedni a jövőben. Továbbá semilyen egyéni vagy történelmi helyzet nem nyújt biztos alapot arra, hogy előre megrajzoljuk, milyen irányt vesz a gondviselés útja s az ilyen legtöbbször nagyon is önző, antropomorf-emberies számítgatások a legnagyobb veszélyt hordozzák magukban a hitbeli hajótörésre, ezért tartózkodni kell tőlük.

„Isten útjai lehetnek rejtettek, de nem lehetnek gonoszak” — adja meg az alapvető bölcseséget e kérdésben Szent Ágoston, az első komoly történetbölcséleti és teológiai kísérletben. És ennek értelmében a helyes emberi magatartás a gondviseléssel szemben csak a bízó *Istenre hagyatkozás* lehet, — az avatatlan, szűklátókörű kritika, vagy éppen Isten-káromló szembezállás helyett, melyekre oly találó jellemzést ad ugyancsak Szent Ágoston, a gondviseléstan első, igazán nagy teológusa:

„Ha járatlan ember betéved egy műhelybe, ott sok szerszámot lát, melyeknek nem ismeri rendeltetését; ha nagyon buta, fölöslegesnek is itéli azokat. Sőt ha magát megégeti, vagy éles szerszámmal megsérül, még károsoknak is tartja. A mester azonban ismeri rendeltetésüket, megmosolyogja a balgát és ügyet sem vet oktondi megjegyzéseire, hanem rendületlenül folytatja munkáját. S lám, milyen ostobák az emberek: mesterembérel nem igen merik gáncsolni azt, amihez nem értenek, hanem amit a műhelyben látnak, arról azt gondolják, hogy mind úgy van rendén és mind való valamire. A világ művel szemben azonban, melynek alkotója és kormányzója Isten ismerjük, van merszük sok olyant gáncsolni, aminek értelmét nem látják: a Mindenható mester műveit és eszközeit...”

A hívő lelki magatartás

A fentiekből következik, hogy a hívő ember igazi, lelki magatartása a világgal, történelemmel, emberekkel szemben mindig derűs, bizakodó, optimista, mert Istenre hagyatkozó. Merőben más lelkület ez, mint amit a gyermekdedség és naivitás fogalmaival kell jellemezni, noha a gyermeki bizalomhoz — tartalmilag és nem formailag! — köze van. Nem ismeretlenek e hívő és bízó lelkület előtt sem a világ bajai, sem a szenvedések, sem a halál szorongása. De minderre a *nagykorúvá* tisztult és erősödött hit bizakodásával válaszol.

E magatartás tisztán antropológiai értéke is kétségtelen. Tapasztalható lélektani valóság és igazában felmérhetetlen erőforrás a teljes emberré kibontakozás útján ez a hit a gondviselő Istenben, a felettünk örökös, segítő, biztató-szerető Atya tudata. A lélektan tanúsága szerint a magányos elszigetelődés megmerevíti, terméketlenné szarítja a lelket; a metafizikai árvaság bizonyára hasonló következményekkel jár. Egy élő, valóságosan ható, személyes Isten hite és hitbeli átélése föltétlen inspirálója az emberi alkotókészségnek; aminthogy a legnagyobb emberi értékek, alkotások is valamilyen formában személyes kapcsolatok termékenyítő szentélyéből indulnak el. Az emberi „bátorság” és autonóm felelősségtudat is igazabb, érthetőbb és teljesebb akcentust kap itt, mint a metafizikailag gyökértelen, árva és magányos ember ökölboszoritott nekifeszülésében, vagy vakmerő halálugrásában. Végül az Istenre hagyatkozó bizalom nem jelenthet és nem is eredményez *de facto* passzív elhanyagolást, vagy általános

restséget a földi feladatok végzésében. A klasszikus evangéliumi hely (Mt. 6, 25 stb.) egyszerű, értelemszerű elfogadása már teljesen szétoszlatja ezt az aggodalmat. Nem mondja ugyanis az Úr, hogy „Ne gondoskodjatok éltetekről...”, hanem hogy: „Ne aggodjatok...” Vagyis a munka alapvető emberi kötelessége fölé az isteni gondviselés megnyugtatóját s így biztató, lendítő többletét adja.

Poláris feszültségek egyensúlya

Ez a magatartás — lelki tartalmában és strukturájában egyaránt — kétségtelenül összetett, poláris, sőt feszültségekkel terhes. De nem ilyen *összetett*-e az ember egyáltalán, ha őszintén magába tekint: „sárból, napsugárból összegyúrva” (Madách), „félíg pacirta, félíg denevér” (Sík Sándor)!? Test és lélek egységében két világot hajlít egybe: anyagit és szellemit, természetet és erkölcsöt. Egy másik megtapasztalható kettősség benne: az érték-ismerésre és valóításra hívó végtelen vágy, és a betölthetőség korlátozottsága. Végül itt van a mi szorosan vett problémánk: Isten és ember, teremtő-gondviselő Abszolútum és szabadakarátú, de teremtett szellemi lény, evilág és Isten országa, az itt és az odaát polaritásai. Mindez azt jelenti, hogy az ember sajátos háttérhelyzetének következtében, állandóan bizonyos ellentétek feszültségi terébe van állítva, ami számára a helyes magatartást polárisnak, dialektikusnak jelöli meg. Elvben mindkét pólus teljes valóságát állítja, és következményeit vállalja, igazában pedig, minthogy pszihikailag lehetetlen ezen ellentétek állandó, egyszeri összefogása, ide-oda mozog a két ellentét között. Mikor a földre tekint, nemes igyekezettel és fölszított erővel indul a föld meghódítására a teremtő parancs értelmében (Gen. 1, 28), mintha minden tőle függne és rajta állana; a kultúrateremtő munkát tehát Isten-akarata szent hivatásának tekinti. Majd — az akciók multán — magábaszállva, elérkezik a másik pólusra s akkor bensőséges passzivitásban tudatosítja és megéli, hogy minden az Isten, s teljesen az Ő kegyéből és kezében élünk.

Ez a dialektikus magatartás semmiképp sem fenyegeti lelki kettészakadással, vagy éppen maga-vesztéssel a hívó embert. Az ellentétek élő és éltető feszültségi teret jelentenek számára, amelyben egyik pólus a másikat mozgatja, lendíti, gazdagítja. S e feszültségi tér intenzitásával, felfokozásával arányosan mélyül, válik teljessé és értékessé emberi és keresztényi élete.

Az antropológiai cél mindenestre: e pólusok minél termékenyítőbb, pszihikai egymáshoz-közelítése, egymásrahangelése, az „Ora et labora” egyszerű, ősi programja értelmében. Emberi autonómia és világi felelősség-érzés, átszöve, megnevesítve és felfokozva a kegyelmi tudat alázatával és a gondviseltség, tehát *Isten-gyermekség* bizonyosságának ujjongó örömmel. Az eszmény pedig a Szent Péter levelében olvasható (I. 5, 6) legmélyebb keresztény bölcsesség és életprogram: „Alázzátok tehát magatokat az Isten hatalmas keze alá, hogy felmagasztaljon titeket látogatása idején, minden aggodalmatokat Őreá bízván, akinek gondja van rátok!”

LANKADTAM IFJÚ ÉVEIMBEN

*Lankadtam ifjú éveimben,
erőim alig küzdenek.
A karjaim gyakran lehullnak,
szememben bágyadság remeg.
Apró szokások, kicsi bűnök
kapaszkodnak fel vállamon,
befészkelődtek a szívembe,
bár nem vagyok gonosz nagyon.*

*Nem az lettem, aki lehettem
volna, ha el nem tespedek.
Nagy észrevétlenül becéztem
némelyik gyengeségemet,
s mint ürge pókok szoba sarkán,
szótték a hálót ellenem,
s most lenge porok takarója
mögött szürkéllik életem.*

*Talán egy fajta börtön ez már,
nem is csak pókháló csupán,
alighogy egy-kettőt leráztam,
már újra börtönük falán
belül találok magamat, mert
az életem megalkuvó,
nem mindig akartam a jobbat,
sőt azt se mindig, ami jó.*

*Az eliramló ifjú évek
rólam kevés jót vallanak,
pedig fölöttem elsuhantak
huszonhatszor a gyors nyarak.
De im, e nagy beismerésben,
ebben is jelek fénylenek,
hogy bátor leszek, szabad és még
sokkal, de sokkal emberebb.*

Csanád Béla

KÖZÉPKORI MAGYAR ÚRNAPOK

A középkor második felének főjellegzetességét vallási téren az Oltárszentség tiszteletének nagymérvű elmélyülése adta meg. Mióta az átlényegülés tana köztudattá lett és a IV. lateráni zsinaton (1215) hivatalos szentesítést is nyert, a hívó kegyelet nem tudott betelni a Krisztus valóságos testévé és vérévé vált kenyér és bor iránt érzett áhítatának és hódolatának nyilvánításával. A tisztelet ápolására és előmozdítására külön testvérületek, az úgynevezett Krisztus teste társulatok alakultak és gazdag alapítványok létesültek.

Ezt a célt szolgálta egy külön ünnepnap bevezetése is, mely idővel az Egyház legfényesebb ünnepévé és az Oltárszentség diadalmenetévé terebélyesedett. Az Úrnap bevezetéséhez, mint ismeretes, a lüttichi mont-cornilloni kolostorban élő Boldog Juliána (†1258) adta meg az első indítást. Juliánának már gyermekkorában különös látomása volt, mely később többször megismétlődött: a teli holdat látta egy homályban maradt keskeny cikkelylyel. Sok könyörgésére az Úr megjelentette neki, hogy a teli hold az Egyház áhítatát, a sötét cikkely pedig az Oltárszentség tiszteletére szentelendő külön ünnep hiányát jelenti és egyúttal értécsére adta, hogy ennek az ünnepnek bevezetését éppen neki kell kiharcolnia. A jámbor és alázatos szűz hosszú tusakodás után végre vállalta a nehéz feladatot. Fáradozásának első eredményeként Róbert lüttichi püspök saját egyházmegyéjében már 1246-ban elrendelte az Úr szentséges teste ünnepének megülését. Napjaul azonban a mai rendtől eltérőleg a Szentháromság vasárnapjának nyolcadára követhető csütörtököt tűzte ki. Ezt főleg azért tette, mivel a lüttichi egyházmegyében a római szokástól eltérőleg pünkösöd után harmadik vasárnapon olvasták a nagy vendégségről szóló evangéliumi szakaszt (Lk. 14, 16-24), a szentség vételére buzdító egyszerű felhívást.

Hat évvel később, 1252-ben, a domonkos Saint Cheri Hugó nyugatnémetországi bíboros-legátus legációja egész területén kötelezővé tette az új ünnep megülését, de azzal az eltéréssel, hogy idejéig egy héttel előbbre toltta, vagyis a Szentháromság vasárnapját közvetlenül követő csütörtökre tette át. Utóda, Capocci Peter bíboros-legátus mindenben megerősítette ezt a rendelkezést.

Mindez azonban csak részleges intézkedés volt, mely mindössze néhány németalföldi és rajnamelléki egyházmegye területét érintette. De a folyamat mégis megindult és feltartóztathatatlanul hömpölygött tovább. A francia IV. Orbán pápa (1261-64), akinek lüttichi archidiákonus korában alkalma volt közvetlenül érintkeznie Boldog Juliánával, Gelderni Henrik lüttichi püspök és Szent Éva reclusa unszolására 1264 augusztus 11-én kiadta *Transiurus de hoc mundo* kezdetű bulláját és ebben az egész Egyházra kiterjesztette Hugó és Péter bíborosok rendelkezéseit és ugyanakkor megbízást adott Aquinói Szent Tamásnak az új ünnep miséjének és officiumának megszerkesztésére.

A bulla kibocsátása azonban nem hozta meg a kívánt eredményt, mert a pápát alig két hónapra rá (1264 október 2.) bekövetkezett halála megakadályozta végrehajtásában. Így az ünnep bevezetése csak szórványosan és immel-ámmal történt meg. Még aránylag Nyugat- és Délnémetországban alakult legkedvezőbbben a helyzet. Adataink szerint Köhben már 1277 előtt szokásba jött az Úrnap megünneplése. Münster, Minden és Osnabrück szintén hamarosan követték a példát. Valamivel később Triér, Mainz, Speyer, Augsburg, Würzburg, Hamburg és Bréma egészítették ki a sorozatot. Magyar szempontból jól esik megemlítenünk, hogy Szent Erzsébet legkisebb lánya, Boldog Gertrud, az adenburgi premontrai apácaolostor fejedelemasszonya (†1297), a legelsőek közé tartozott, akik az Oltáriszentség ünnepét felkarolták.

De ha így a XIII. század végéig jelentékeny számmal történetek is lépések az Úrnap bevezetése érdekében, az ünnep megülése még távolról sem volt általánosnak vagy éppen kötelezőnek mondható. Ellenkezőleg, a központi irányítás és ellenőrzés hiányában attól lehetett tartani, hogy a kezdő évtizedek buzgalmának kihunyásával ellaposodik az egész mozgalom. Ezért V. Kelemen, az első avignoni pápa (1307-1314) kevéssel halála előtt, 1314-ben megújította IV. Orbán rendelkezését. Mivel pedig utóda, XXII. János pápa (1316-34) erre vonatkozó intézkedését a *Clementina* néven kibocsátott joggyűjteményben is felvette (1317), ettől fogva egyre általánosabbá, sőt hova-tovább kötelezővé lett az Úrnap megülése.

Ekkorra kifejlődött az Úrnap liturgiája is. A mai Úrnap lényege, mint tudjuk, az ünnepi misét követő körmenet a kijelölt négy evangéliumi szakasz éneklésével és az Oltáriszentség ünnepélyes körülhordozásával. Mindebből eredetileg csak a szentségi énekeknek, elsősorban Aquinói Szent Tamás fonséges himnuszainak éneklése volt meg. Körmenetről sokáig nem hallunk; illetve csak abban a formában találkozzunk vele, amilyenben nagyobb ünnepeken a nagymise előtt már korábban is dívott. Ezen a körmeneteken eredetileg az illető templomban őrzött ereklyéket és szentképeket hordozták körül. Az Oltáriszentség körülhordozására csak jóval később került sor. A legrégebb példát a kölni Szent Gereon-templomból ismerjük 1277-ből. Gyakoriabbakka csak a XIV. században váltak a szentségi körmenetek; de megtartásuk még mindig az érdekelt egyházi hatóságok tetszésétől függött. Általánosságról csak a XV. század elejétől beszélhetünk. Erre következtethetünk V. Márton pápa 1429-ben kibocsátott *Ineffabile* kezdetű bullájából, melyben száznapi búcsút engedélyez az úrnapi körmeneten résztvevő híveknek. Középeurópában s következőképpen Magyarországon is valószínűleg ebben az időben jött szokásba a négy oltár állítása és a négy evangéliumi szakasz éneklése, úgyszintén az Oltáriszentséggel adott négyzeres áldás is. Hildesheimben például 1320-ban még csak egyszer, a körmenet végén adtak áldást.

A liturgia e feltűnően lassú fejlődésébe technikai okok is bejátszottak. A legnagyobb baj az volt, hogy az Egyháznak hosszú időn át nem volt olyan tartó edénye, melyben méltó dísszel és a hívők számára is látható módon hordozhatta volna körül a szentséget. Jó másfél századon át egyszerű kehellyel volt kényte-

len beérni. A mai monstancia csak a XIV. és XV. század fordulóján tűnik fel.

Használatba vétele azonban nagyban fellendítette a szentséges körmeneteket. Sok helyen minden nagyobb ünnepen, sőt minden csütörtökön körülhordozták a szentséget. Ez a túlméretezett buzgóság azzal a veszedelemmel fenyegetett, hogy lerontja a proceszioók vonzó erejét. Ezért Cusa Miklós bíboros 1451. évi németországi legációja során úgy intézkedett, hogy ezentúl az Oltáriszentséggel csak Úrnapján és nyolcada alatt szabad körmenetet tartani. Rendelkezése azonban csak Németországra szólott; másutt, így nálunk is, maradt minden a régiben.

Ekkorra ugyanis nálunk is általánosan elterjedt az Úrnap megünneplése. Magyarország a legelső országok közé tartozott, melyek befogadták az új ünnepet. Legrégibb emlékeink még a XIII. század végére nyúlnak vissza. Az 1292. és 1298. évekből már okleveles adataink vannak, melyek az Úrnap megülése mellett szólnak. Általánossá azonban csak jóval később, a XIV. század második felében vált a szokás. Itt főleg Nagy Lajos (1342-82) és Zsigmond (1387-1437) királyok korát kell kiemelnünk. Zsigmond magatartását azonban vallási meggyőződésén túl politikai érdekek is befolyásolták. Mivel ugyanis huszita ellenfelei elvetették az átlényegülés tanát és két szín alatt követelték a szentség kiszolgáltatását, ő uralkodói kötelességének érezte, hogy alattvalóit megtartsa az eucharisztia helyes felfogásában. Hiszen a katolikus eucharisztia-tan vallása gyakorlatilag egyet jelentett az ő ügye mellett való politikai kiállással. Érthető tehát, hogy minden tőle telhetőt megtett az Oltáriszentség ortodox felfogásának tudatosítására és a vele kapcsolatos ünnepek fényének emelésére.

De ennél az esetleges és időleges politikai motívumnál hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben közrehatott az úrnapi körmenetek általánossá válásában az Oltáriszentség tiszteletének rohamos emelkedése, mely annyira jellemző a XIV. és XV. század hitéletére. A Krisztus testvé és vérévé vált szent kenyér és bor tisztelete hova-tovább minden más megnyilatkozást háttérbe szorított a hívők áhitatában. A vele kapcsolatban történt csodák feltétlen hitelre találtak és az eucharisztikus búcsújáró helyek egészen a hitújítás bekövetkeztéig nagy látogatottságnak örvendtek.

Az úrnapi körmenetek elterjesztésében és népszerűsítésében nálunk is, mint külföldön, az úgynevezett Krisztus Teste társulatok játszották a főszerepet. Ezek egyenesen az Oltáriszentség tiszteletének ápolására alakultak; a legrégebbiek, a pozsonyi (1349) és nagyszombati (1372) még Nagy Lajos idejében, a többiek pedig Zsigmond és a Hunyadiak korában. A társulat tagjai minden csütörtökön énekes szentmisén vettek részt a legfőbb szentség tiszteletére. Egyes helyeken körmenettel is emelték az istentisztelet fényét és ünnepélyességét. Nagyszombaton például 1460 óta minden csütörtökön ünnepi körmenetben vitték a szentséget az oltárra. A hívek égő gyertyával a kezükben harangzúgás és orgonaszó közben szent énekeket zengve kísérték a menetet. Besztercén és Kassán havonként egyszer tartottak szentséges körmenetet a templom körül.

Ha már egyszerű hétköznapot ilyen áhitattal ünnepeltek meg, könnyű elképzelnünk, mennyivel nagyobb buzgósággal vették ki részüket tagok és nem tagok az élő szentség legnagyobb ünnepének megülnéséből.

Az úrnapi körmenet legnagyobb és leglátványosabb ünnepe volt egy-egy falu, község és város életének. Méltó megülnéséből a társadalomnak nemcsak minden rétege, hanem minden korosztálya is kivette a részét. Az énekesek jobbára az iskolás gyermekek közül kerültek ki. Felvidéki városaink levéltárai sok idevonatkozó érdekes adatot őriztek meg számunkra. A szepesváraljai plébánosnak Úrnapiján káplánjaival és az iskola tanuló seregével körmenetben kellett felvonulnia a társaskáptalan Szent Márton-egyházába. Lőcsén közvetlenül a szentség előtt lépdelték a diákok és a szokásos szentségi énekeket zengték. Ennek fejében kétszáz dénár fizetség járt nekik. Ugyancsak külön díjazásban részesültek a késmárki iskolamester és diákjai az úrnapi szertartásban való közreműködésért. A soproni Szent Mihály-egyház plébánosa, igehirdetője és iskolamestere évenként és fejenként egy-egy font dénárt kapott, amiért a plébániatemplomban elvégezte az úrnapi ájtatosságot. Az iskolamester természetesen itt is csak fedőnév volt tanítványainak jelzésére.

Egy-egy úrnapi körmenet valóban festői látványt nyújthatott. Minden épkezláb ember ott volt rajta. Ott volt mindenekelőtt az egész magisztrátus; azután a különböző céhek és vallásos társulatok, mindegyik saját zászlója alatt, végül a közendű nép egész sokasága. A maga módja és tehetsége szerint mindenki ünnepi ruhát öltött. Az egyéni izlés és a vidékenként változó népi divat szabadon érvényesülhetett. De a külsőségnél sokkal fontosabb volt a benső áhitat: az arcokon a kenyér és bor színe alá rejtezett Krisztus iránti határtalan hódolat meghatottsága ült és az énekekből a vele való egyesülés vágya csengett ki.

Az úrnapi körmenetek arányai természetesen nagyon különbözők voltak az egyes városok lélekszáma és anyagi helyzete szerint. Egy gazdag kereskedő város többet áldozhatott rájuk, mint egy félig földművelő, félig iparos mezőváros. Aligha járunk messze az igazságtól, ha a pálmát valamennyi közt Budának, Zsigmond király kora óta az ország hivatalos fővárosának ítéljük oda. Részletes adataink ugyan niucsenek, de azokból a leírásokból, melyek egyik-másik budai körmenetről maradtak ránk, joggal következtethetjük, hogy ezek a körmenetek nemcsak országos, hanem európai viszonylatban is egészen nagyszabásúak voltak.

Zsigmond ha Budán időzött, talán egyszer sem mulasztotta el a körmeneten való részvételt. És ilyen alkalmakor nemcsak udvarát, hanem fejedelmi vendégeit is megjelenésre készítette. Így egyik-másik körmenet királyi és fejedelmi felvonulásként hatott. E tekintetben különösen az 1412. és 1424. évit kell kiemelnünk.

Az 1412. év szerencsésen indult Zsigmondra. A fényes lublói összejövetelen sikerült elsímitania az Ulászló lengyel királlyal régóta fennforgó viszályát, mely már-már nyílt háború kitörésével fenyegetett. A szerződés aláírása után (március 15) a kicsiny Lublóból a kényelmesebb Kassára tért a fejedelmi társaság, majd

onnét kétheti ott mulatás után Tokajon és Debrecenen át Nagyváradnak vette útját, hogy lerója hódolata adóját a mindkét királytól oly hön tisztelt Szent László emlékének. Mivel azonban az ájtatoskodás mellett a bihari erdőkben kínálkozó vadászat örömeiből is bőven kivette a részét, csak április vége felé indult Budára, ahová közben Zsigmond a német birodalom fejedelmait és rendjeit is meghívta tanácskozásra, helyesebben a lengyel király tiszteletére rendezendő ünnepélyeken való részvételre. Eppen pünkösd ünnepe volt (május 22), mikor a fényes társaság a magyar fővárosba bevonult. Itt már számos főrangú vendég várta az érkezőket. Pedig az igazi vendégjárás még csak azután indult meg. Az egykorú krónikasok nem fáradnak bele a megjelent előkelőségek felsorolásába. Tőlük tudjuk, hogy a vendéglátó Zsigmondon és Ulászlón kívül ott voltak Tvardkó bosnyák király, Lázárevics István szerb despota, Hervoja spalatói herceg, Hranics Sandalj vajda, a német birodalomból pedig Albert és Ernő osztrák hercegek, két bajor herceg, Liegnitz, Brieg, Leuben, Oels, Teschen, Troppau és Crossen hercege, számos gróf és lovag. Az egyházi rendet Castiglionei Branda pápai legatúson kívül három érsek és tizenegy püspök képviselte. A távolabbi fejedelmek, így például az angol és francia király, követeik képében jelentek meg.

Az igazi fényt azonban a magyar urak adták meg a gyülekezetnek. Maróti János macsói bán egymaga ezer lovas kíséretében jelent meg. Valóban olyan népes és díszes társaság gyűlt itt össze, aminőt Európa a IV. lateráni zsinat (1215), Magyarország pedig a visegrádi kongresszus (1335) óta nem látott. Magyarország ismét az archiregnum fényében tündöklött s királya, akit csak az imént választottak német császárrá, a királyok királyának tűnt fel. Buda néhány hétre Bábéllé változott: egy szemfüles krónikás feljegyezte számunkra, hogy ezekben a napokban a magyar főváros utcáin nem kevesebb, mint tizenhét nyelven, köztük törökül, tatárul és albánul lehetett beszélni hallani az embereket.

A szórakozások itt is, mint Váradon, nagy vadászattal kezdődtek. Csepel erdeinek és csalitosainak csendjét napokra a hajtók zaja és a vadászok vidám kurjongatása verte fel. Mikor azonban elérkezett az Őrnap ünnepe (június 2), valamennyi vendég ismét Budára tért és ott Dlugoss János lengyel történetíró állítása szerint mélységes áhítattal és káprázatos fényvel vette ki részét a körmenetből. Budavára másfél százados fennállása óta még nem látott ennyi előkelőséget és ilyen pazar pompát. De maga a lakosság is derekasan hozzájárult ha nem is az ünnep fényének, mindenesetre áhítatának emeléséhez. Mert nem szabad felejtenünk, hogy Budán ekkor már két Krisztus Teste társulat működött: a magyaroké a Mária Magdolna, a németeké pedig a Nagyboldogasszony templomban. Sőt minden valószínűség szerint már állott a Krisztus Teste kápolna is a mostani Gülbaba tájékán.

Talán kevésbé nagyszabású, de nem kevésbé fényes volt az 1424. évi körmenet. Ennek leghíresebb külföldi résztvevője II. Mánuel görög császár volt. Az agg császár nem ünnepelni, hanem segítséget kérni jött Budára: II. Murád szultán hadai már közvetlenül fővárosa küszöbén állottak és korhadt birodalmának min-

den pillanatban megadhatták a kegyelemdőfést. Az alkudozások azonban Zsigmond másirányú elfoglaltsága miatt nagyon sokáig elhúzódtak és utoljára is eredménytelenül végződtek.

Igy történt, hogy Mánuelnek sokkal tovább kellett Budán maradnia, miként eredetileg számította. Az Úrnap (június 22) még itt találta és ő már csak vendéglátó gazdájára való tekintettel is kötelességének érezte, hogy minél nagyobb fényvel vegyen részt a körmeneten. Az ő kedvéért azután Zsigmond második felesége, Cillei Borbála és a hatalmas Cillei-Garai rokonság szintén a legnagyobb pompával vonult fel. Castiglionei Branda pápai legátus viszont azzal igyekezett az ünnep fényét emelni, hogy maga vállalkozott a körmenet vezetésére. „Elképzelhetjük magunknak — mondhatjuk Némethy Lajossal, a budai főtemplom történetírójával — a dísz, a pompát, melyet ekkor a fényt kedvelő görögök, a dúsgazdag olaszok, a császár kíséretéhez tartozó németek és csehek, de hazánk nagyjai is kifejtettek.“

Országos eseményszámba ment az 1440. évi körmenet is. Előtte nem kisebb dologról volt szó, mint az Albert király halálával megüresedett trón betöltéséről. A közvélemény, mint tudjuk, megosztott; egy része az elhalt király özvegye, Erzsébet királyné, illetve utószülött fia, V. László, más része pedig az állandó török veszedelemre való tekintettel az ifjú, de hadratermettségének már több jelét adó III. Ulászló leugyel király megválasztását óhajtotta. A nagyratörő ifjú király készörömet nyúlt a felkínált korona után s a választási feltételek megszövegezése után Krakkóból egyenesen Budára indult. Április 21-én lépte át a magyar határt és két hét múlva már Buda alatt állott. Hédervári Lőrinc nádor minden akadály nélkül utat nyitott neki. Így a közben felvirradt Úrnapja (május 26) már a magyar fővárosban találta Ulászlót. A körmeneten nagy áhitattal és a lehető legnagyobb fényvel vett részt; kíséretében megjelentek mindazok az urak is, akik megválasztását óhajtották, köztük Hunyadi János szörényi bán, akinek ez volt első bemutatkozása a nagy nyilvánosság előtt.

Mátyás király vallási vonatkozásban is úgy él a köztudatban, mint tipikus reneszánsz-fejedelem, kinek egyetlen célja egyéniségének minél többoldalú érvényesítése. Ez a megállapítás azonban csak külső egyházpolitikájára áll. Benső érzése szerint épp oly hívő katolikus volt ő, mint legtöbb magyar kortársa. Mint annyi reneszánsz-emberben, benne is két lélek lakott; egyik a kíméletlen külső érvényesülés felé hajtotta, a másik a már tűnőben levő középkori világ felé vonzotta. Hogy az egyházi érdekek mennyire nem voltak idegenek gondolkodásától, mutatja a különböző szerzetesrendek reformjával való türelmes bíbelődése vagy a budaszentlőrinci kolostor pálos szerzeteseivel szőtt szíves, szinte baráti viszonya. Alapjában ő is irgalomra szoruló gyarló embernek érezte magát. Beszédes bizonyossága ennek diszeskivitelű misekönyvének egyik képe: a király a szenvedő Krisztus előtt térdel ezzel a szájába adott fohással: „*Pie Jesu Domine, miserere mei.*“

Nem járunk tehát messze az igazságtól, ha feltesszük, hogy a Mátyás korában és közreműködésével tartott úrnap körmenetek minden tekintetben méltó folytatásai voltak Zsigmond és I.

Ulászló körmeneteinek. Pozitív adattal azonban ezt csak élete utolsó esztendejére, 1489-re tudjuk bizonyítani. Bonfini előadásából tudjuk, hogy ebben az évben Úrnapjára (június 18) minden biznnyal beteges állapotára való tekintettel magas emelvényt állíttatott magának és onnét szemlélte végig a szinpompás menetet.

Lényegesen több adatunk maradt a Jagellók korából. Itt legfontosabb forrásaink a töredékesen ránk maradt királyi számadáskönyvek, melyek napról-napra filléryi pontossággal beszámolnak a királyi kincstár kiadásairól. Belőlük tudjuk, hogy II. Ulászló részére az 1495. évi körmenetre (június 18) sátorot állítottak fel. Némethy Lajos úgy értelmezi a dolgot, hogy a sátor közvetlenül a királyi palota előtt állott s a király és közvetlen környezete benne várták meg a főtemplomból kiinduló körmenet elvonulását. Tulságosan díszes azonban nem lehetett, mert anyagának beszerzésére mindössze fél forintot és 34 dénárt költöttek.

Sokkal érdekesebb ennél az 1501. évi (június 10) körmenet, illetve a hozzácsatlakozó népünnep leírása, melyet a szemtanú Dainero Tamás modenai követ őrzött meg számunkra. A leírás már csak azért is nagyértékű, mivel kézzelfogható megerősítést találjuk benne annak a régi állításnak, hogy az úrnap körmenetek sokhelyütt szini előadásokkal voltak összekötve. A bemutatott darabok a régi misztériumjátékokhoz hasonlóan a Szentírásból vették tárgyukat. A jelen esetben azonban szentírási jelenet helyett Magyarország legelőtöbb problémája, a török veszedelem került színpadra. A jelenet alapjául az az akkoriban széltében-hosszában elterjedt jóslat szolgált, hogy a mohamedán vallás akkor fog elenyészni, mikor Mohamed koporsója megsemmisül. A látványosságot primitív és mégis leleményes módon rendezték meg: a körmenet útvonalán felállították a próféta mecsetjét, benne függő koporsójával. A koporsót a szultán és számos főtörök bábualakja vette körül. Mikor azután a körmenet és a király a mecset elé érkezett, hatalmas tűzsugár sujtott le a koporsóra és azt a körülötte álló főemberekkel lángba borította. Amit a tűz meg nem emésztett, azt a botokra és kövekre kapott óriási tömeg zúzta izzéporrá; még olyan is akadt, aki fogával tépte-szaggatta a bábukat.

A vallási szertartást és a mecset szétrombolását nagyszabású népünnep követte, melyen talán több ember vett részt, mint a délelőtti körmeneten. Megrendezése szintén a korra és műveltségére jellemző módon történt. A tér közepén, követünk leírása szerint, csinos kivitélű szökőkút állott, melyből egész nap kitünő minőségű bor lövelt. De volt is fogyasztója bőven. Aki csak tehetett, igyekezett minél kiadósabban meríteni belőle: ki bögrével, ki fazékkal, ki kalappal, ki meg csak úgy a szájával. És hogy az italhoz legyen mit enni is, sült galambokat, kappanokat és ludakat dobáltak a sűrűn nyüzsgő sokaság közé. Az izletes falatokért azután, mivel mindenki részesülni kívánt belőlük, valóságos közelharc támadt. Igazán mindenki háborúja volt ez mindenki ellen. Dainero kénytelen bevallani, hogy soha életében még ilyen mozgalmas népünnepélyt nem látott. Másrészt igaz, hogy Budának sem volt része sem azelőtt, sem azóta ilyen pazar lakomában.

Még bővebb adatokat őriztek meg számunkra a számadáskönyvek II. Lajos uralkodásának két utolsó esztendejéből, Meg-

tudjuk belőlük, hogy 1525-ben (június 15) 83 forint 95 dénárt, 1526-ban (május 31) pedig 32 forint 11 dénárt küldött a kincstár az úrnapi körmenet megrendezésére. A két adat feltűnő aránytalansága nyilván onnét eredt, hogy az 1526. év adatait hiányosan jegyezték fel.

De az összecszerúségen kívül más érdekes dolgokat is elárulnak a számadások. Különösen szembetűnő az a gondosság és körültekintés, mellyel a körmenetet az udvar részéről előkészítették. Ez elsősorban a főrendezőnek, Korlátkövi Péter királyi udvarmesternek volt az érdeme; de mellette Albert királyi kápolnaigazgató, András sátorcsináló mester, András szabómester és a rutén Benedek is derekasan kivették részüket a munkából. A sátorveréshez szükséges eszközöket és anyagokat, úgymint fejszékét, baltákat, patkóverőt, kis és nagy szögeket, köteleket, szőnyegeket, úgyszintén elegendő mennyiségű gyolcsot, ráctafotát, nürnbergi posztót és bíborbársonyt már előző nap beszerezték. Hasonlóan még szerdán megtörtént a sátor felverése is. A sátornak jó tágasnak és díszes kivitelűnek kellett lennie. Mert hiszen nem csupán a királyi pár és közvetlen környezete befogadására szolgált, hanem a körmenet egyik stációjául is szánták. A bevásárlásnál természetesen nem feledkeztek meg a szentség elé hintendő virágokról sem. Sőt még a vélum felékesítésére is volt gondjuk. A virágvásárlás mind a két esztendőben külön tételként szerepelt.

Magának az ünnepnek megülése tulajdonképpen már szerdán délután megkezdődött a királyi kápolnában végzett vecsernyével, melyen a király is megjelent. Mellette nagyobb dísz okáért négy apród állott égő gyertyával a kezében. Úrnap reggelén ismét a várkápolnában mutatták be az ünnepélyes nagymisét a királyi pár jelenlétében. A körmenet csak ezután indult meg. A király és királyné oldalán tizennégy, 1526-ban pedig tizenkét égő gyertyát vivő apród lépdelt. A régi szokásnak megfelelően az Oltáriszentégen kívül a várkápolna ereklyéit, feszületeit és aranyozott, ezüstözött képeit is körülhordozták. A számadásokból kiderült, hogy 1525-ben négy forintért gyolcsot, huszonötért pedig ráctafotát vásároltak azoknak a faeszközöknek bevonására, melyeken az ereklyéket körülhordozták és még külön tizennégy forintot áldoztak a leszorításukhoz szükséges bíborbársony beszerzésére. 1526-ban valamivel kevesebbet, huszonnyolc forintot költöttek erre. Az ereklyék vitele az udvari embereknek volt kötelességük vagy talán inkább kitüntetésük.

Az 1526. évi volt az utolsó középkori úrnapi körmenet a magyar fővárosban. Mialatt a várhegyen ezrek és ezrek hódoltak lelkes tisztelettel és buzgó áhítattal az Élet kenyérének, lent a Balkánon Szolimán szultán félelmetes serege már javában törtetett északnak, hogy megadja a kegyelemdőfést a középkori magyar államnak.

HATALOM ADATOTT . . .

Irta Possonyi László

Az autó már jóideje haladt a sok friss vakolástól még mészszagú bányásztelepen át. Az augusztusi alkonyatban minden izzott, a kopár agyag és mészhegyek, az egész vidéken átkigyózó villamos távvezetékek, ontották magukból a hőséget. Az autó három utasa — messze volt még Budapest — friss sörre, vacsorára vágyott és a soffőr lankadtan állította meg a kocsit a vendéglő épülete előtt.

— Meddig időztök? — kérdezte a vizsgálóbíró a társait.

— Egy órát, másfelet... jobb lesz azután a hűvösön menni.

— Befordulnék itt a Réka-majorba, kartársak, másfél óra...

— Egy kis rokon látogatás? — kérdezte jóakaratóan az öregedő tanácselnök.

— Inkább hivatalos ügy... egy kis információt szereznék itt a Lorsi-ügyben...

— Csak menj, majd megvárunk.

A szikár porköpenyeges férfi fürgén kiugrott a kocsiból és eltűnt az útjelző tábla mögötti kanyarulatban. Ide nem vezetett kövezett út, vízfolyásmarta, kerékvágásos ösvény volt ez a parti meszes agyagba vágódva. Bokor, növényzet majdnem semmi. De ahogy a partvágásból feljutott a magaslatra, a kopárságot ezüstszürke mezők váltották föl s valami kábitó illat lengedett a vörössárga alkonyati fényben. Föl egészen a dombtetőig szőlőtáblákhoz hasonlóan jól rendezett sakktáblaszerű osztatokban párologtak az esti lélekzethez jutott szürkészöld növények. Mintha megöszült volna, ez az egész szürkés-sárga alumíniumvidék, aminek a növényzete is ilyené vált az emberi kéz nyomán: csupa levendula meg rozmaring és ménta. A szakadékosabb domboldalakon fehéressárga mészkőhátak, tövükben a legutóbbi esőzés megüledett vize nyomán felcserepedő hordalékiszappal. A szürke növényzet alatt gaztalanított sárgásszürke talaj és semmi idegen, zöldlevelű növény. Itt-ott legfeljebb egy-egy szürkésen sínylődő poroslevelű aszat. Belül a földben szürke fém, kívül ez a megöszült növényzet és még a Réka-major fái is ezüstös levelű olajfűzek. Ugyátszik, nem bírja itt el más növény a földet.

Az olajfák közül ósdi, négyszögletes, magasablakú emeletforma ház sárgállott elő. Aljában hajdani borpincék gádorai ástitoztak, kocsiszín, növény szárító-, lepároló-, sajtolókamrák s keskeny vaskorlátos lépcső a ház két oldalán félig a domboldalba vájva, hiszen a ház hátulsó részét domboldal támasztotta s innen végig ablaktalanul csupán földszintes volt a nagy, zömök épület. Baloldalt tűz fénye világolt ki s az ósdi kerekeskút mellett tócsában az okkerszínű sártól ragadós-maszatosan gyerekek játszottak.

— Fráter Erzsébetet keresem — szólította meg a legnagyobbakat.

— Ott a másik lépcsőn kell felmenni hozzá. Itthon van — válaszolt a kilencévesforma kislány s hangjában megilletődött tisztelet bujkált az iránt, aki ezt a nevet hordta.

A gyerekek játékkukat abbahagyva nézték, amíg a sárgás agyagfalba vésett sokvájatú lépcsőn felhaladt. A nyitott ajtó mellett a hőséget lehelő falat dézsákba ültetett oleánderfák szegélyezték s keserű olajos illatot lehelltek a hőségben. A szürkéssárga töppedtségben álmosan bólogattak fehér és rózsaszín virágaikkal.

A nyitott ajtajú szoba konyhával szolgált, régimódi terebélyes tűzhelyen rózsával etetett szapora tűz lobogott. A kesernyés venyigeláng füstjébe furcsa fanyar illatok keveredtek, mintha rozmarinköröt, vagy illatos szantálfaétetnének. A tüzet feltűrt ruhájú térdelő nő táplálta, erős marokkal tördelve a nyílásba nem férő ágcsontokat. Arca bronzszínűen pirosas volt a tűzben, két karja elefántcsontszínű s a lángok visszfénye villant-villant egyet a meszelt falakra akasztott rézedények tisztára síkált lapjain. A bírónak vincellérapja jutott eszébe s egy hajdani borház, meg anyja a kis földbetöppedt vincellérlakásban, amint venyigét tördel az estebéd fölrottyantására. Savanyú lébe ömlesztett tojást habart ilyenkor az anyja, és annyi év után most szinte szájában érezte ízét. Állt és nézte az ismeretlen asszonyt, a kék karton ruhából kiemelkedő sárgásfehér nyakát az ott végződő kun-kori hajszálakkal.

„Milyen fiatal és szép így“ — gondolta.

Az asszony megérezte a pillantást. Becsapta a tűzhely ajtaját, fölszökkenve hátrafordult s tüztől parázsló arcát az idegen felé fordította.

— Kit keres?

— Fráter Erzsébetet.

— Én vagyok.

— Doktor Bárány vizsgálóbíró vagyok Budapestről. Nem haragszik, ha egy kissé föltartom?

— Nem szoktam haragudni a vendégre — felelte az asszony és a tördelt galyak porát-piszkát ledörzsölve, kezét nyújtott. — Minek köszönhetem...?

— Nem hivatalosan járok itt s kissé mégis hivatalosan. De inkább magánszorgalomból. Egy gyilkosság vádjával terhelt ismerőse fölött kell ítéleznünk. Ismerte úgy-e Lorsi Lászlót?

A nő balkezével végigsímitott a szemén, talán a füstöt dörzsölte ki belőle, vagy a tűz fényétől elvakítva látni akarta jobban az idegent, aki háttal állt az alkonyi fénynek.

— Gyilkosság?... — ismételte az asszony. — Hét éve nem hallottam róla, de gondoltam rá mindennap. Úgy látszik, keveset ért az én gondolatom... No, jöjjön, bíró úr, üljünk le. Maga el-

fáradhatott s az én lábamból is kifutott most hirtelen minden erő.

Homlokán átsímítva, mint a fejfájások szokták, mutatott a belső szoba felé. — Rossz ide fölbaktatni, de ott bent hűvösebb van. A vacsorám már úgyszólván elkészült, ráérek. Jőjjön, mondjon el mindent.

A bíró érezte, hogy *valakivel* van dolga, nemhiába beszélt olyan rajongással a vádlott, hogy őt idehajszolta ebbe az istenhátamögötti fészekbe. És arra a fiatalok képére is nagyon hasonlít, gondolta, amit a vádlott holmija közt látott. De ma sem tudná biztosan megmondani senki, hány éves lehet.

— Ugy-e megérti? — kezdte újra a mentegetőzést. — Beidézni nem volt okunk, azt is hihettük, hogy Lorsi csak kifogásokat keres és hazudik. Nagyon élénk fantáziájú fiatalember.

— Művész! — felelte tompán az asszony és félrehajította a légyfogó függöny avittas lebenyét a vendég előtt. — Oda, az ablakhoz üljön. Bort iszik? Én megszomjaztam erre a hírre.

Demizsont vett fel a szobasarokból, a könyvekkel zsúfolt könyvvállvány mellől s közben betakart egy hárságyon alvó hétévesforma fiúcskát, aki álmában félig lerugta a takarót. A pohárszékről két öblös poharat vett le, a vendég elé tette és töltött.

— Hát idejuttat a szerencsétlen? — kérdezte és kocciintás nélkül ivott.

A bíró az ablak alkonyati világosságában csak most vehette jobban szemügyre. Magastermetű, karesú, teltidomú; az a fajta asszony volt, akiről nem tudhatni soha, hány éves. Arcbőre nagyon halvány volt, sárgásba játszó, áttetsző, nagyon tiszta bőr. Az áttetsző bőrből két feketésbarna szem tűzelt az erős szemöldökívek alól. Kidolgozott keze-fején és alkarján kékes erek rajzoltak cirádákat.

— Én megértem, hogy az az ember úgy rajong magáért.

— A gyilkos? — kérdezte szinte metszően éles hangon az asszony.

— Talán nem is az... ahogy magát nézem, nem is lehet az...

— Ne engem nézzen. Beszéljen.

— Lehet, hogy egy közösen elkövetett öngyilkosság életbenmaradt tagja csak, legalább is ő ezt mondja. És azt állítja, azért jutott ide, mert maga, akitől gyereke is van, eltaszította magától. Úgy látom, a gyerek itt van.

— Ezt a gyereket én örökbe fogadtam, hogy ne legyek egyedül. Ha kell, születési bizonyítványát is felmutathatom — intett az almárium felé. — A vádlottja betegesen képzelgő. Erről majd még beszélünk. De először is... mondja, mi történt vele, hogy jutott el ideig?

— Kóbor színész volt s alkalmi rajzoló, azután valami hiszterikus, öregedő nővel került össze. Borban oldott méreggel közös öngyilkosságot akartak elkövetni. Az asszony kiitta a borát s meg-

halt. Lorsi közben megijedhetett vagy meggondolhatta a dolgot, az ő adagja ott volt sértetlenül a pohárban, mikor a takarító-nőjük, akinek kucsa volt a lakáshoz, rájuk talált. A vádlottnak anyagi kapcsolatai is voltak azzal a nővel, kinek rokonai azt állítják, hogy az elhunytnak értékes ékszerei voltak. Találni nem találtak utána semmit.

— Mi volt az az asszony?

— Elég jónevű színésznő, tíz éve még operettesillag.

— Aki az ékszereit éppúgy fel is élhette, mert tíz évbe sok minden belefér, ha egyszer eladásról van szó.

— Máris védi?

— Csak a józan eszem után megyek. Mondja, milyen büntetés vár rá?

— Ha bebizonyul, hogy lopás, vagy rablás céljából ölte meg a barátnőjét, életfogytiglan, vagy tizenöt év.

— Istenem!

— Ha enyhítő körülmények... talán könnyebben megússza. De én tudni akarom, ki volt a maga életében ez az ember. Tudom, köztisztletben álló ezen az egész környéken, egy kitűnően működő szövetkezet elnöke. A maga szavában megbíznék...

— Nem fél, hogy hazudni fogok? Hiszen azt hiszi, hogy a gyerekek is ő az apja.

— Lorsi azt állította, a menyasszonya volt, elkergette magától, de a gyereket maga neveli.

— Hát én majd elmondom az igazat — csattant fel erélyesen az asszony hangja.

— A tiszta igazat? — kérdezte a bíró.

— Biztos vagyok benne, hogy csak az igazság segíthet rajta. De először is, hogy megértsen, magamról kell beszélnem. Nem tűnt fel magának a nevem?

— Ismerős név, nem tudom, honnan...

— Látszik, hogy nem kenyerre az irodalom. A dédanyám Madách Imre szerencsétlen felesége volt, Fráter Erzsébet. S mikor otthonából, gyerekei mellől elűzték azt a szerencsétlen, beteg tehermentést, egy ideig egy biharmegyei faluban is élt. Ivott és zül-
lötten csalogatta magához a férfiakat, a volt jobbágyokat. Nem a jobbágygyűjtő Báthory Erzsébet vére vagyok én, hanem a jobbágyokkal ölelkező szegény Fráter Erzsébeté, akit kivetett kastélyából az anyósa s négy irodalmilag is számontartott gyermeke mellé szült ott a porban egy ötödiket... az én nagyapámat. Ez a falu harangozója lett, s az ő fia, az apám, kovácsmester. S a népünk szenvedései *akkor* legyűrték a vérében bolyongó rosszat. Erős emberek lettek és tiszta emberek. Én vegyész-mérnök szerettem volna lenni. Nem lehetett... Mégis tanítónőségig vittem s ennek a bányásztelepnek az oktatónője voltam a felszabadulás előtt. Itt folytak a legkeményebb harcok. Az iskolát, a tanítói lakot lerombolta a háború. Ide, a hegyoldalba menekültem, a vastag

pincedovas falak közé. A váltakozó harcokban a major tulajdonosai elsodródtak innen. Az egész ház zsúfolva volt az ő holmijaikkal... aztán rámbízták az emberek, őrizzem meg azoknak, akiké a föld lesz. Én őriztem. Lorsi akkor vetődött ide, olyan húsz éves forma volt, egy nyugatra hajszolt fiúcsoportból maradt le, mert gránátszilánk érte a ballábát. Bekötöttem a sebé, enni-inni adtam neki, borogattam lázas testét. Tizenegyévvél volt fiatalabb, mint én s én mégis belészerettem. Mindenféle terveim voltak vele, itt volt a csirájában ez a gyógynövény-telep, a szövetezet már akkor kialakult a fejemben. S ha már én nem lehettem vegyész-mérnök — bár mindent megtanultam, amit egy vegyésznek tudnia kell —, őt akartam kinevelni, szegény árvát. Hisz tudja, kik voltak a szülei.

— Tudom, — bólintott a bíró.

— Se az a szegény pesti zenész, se anyja, az éjjeli kávéház kaszírnoje nem adhatott nevelést akkor ennek a gyerekeknek. Pedig lehetséges volt, akármilyen lehetett volna belőle. Kezembe akartam venni a sorsát... Ezen a terméketlen vidéken akkor semmi élelmiszer nem volt, kilométereket gyalogoltam, hogy egy kiló tengerilisztet, vagy egy kis szójakolbászt szerezzek. Félnapokat odacsatangoltam élelemért, őt meg az alig gyógyult lábával arra kértem, őrizze itt a házat a sok bennelévő holmival, hisz ablak sem maradt épen, ajtót is magam ácsoltam a házra. S ő olyan sovány, megviselt volt a sebetől, a láztól és az éhségtől. Egyik lábászára roncolt volt s testén a vitaminhiánytól valami pigmenthiány mutatkozott. Olajbarna bőrén halavány foltok, amit a nap sem fogott be, mikor ránktavaszkodott. Sikerült elfelejtetnem, hogy annyival idősebb vagyok. De a józanságomat és tisztaságomat megőriztem. Dantéval emlegettem akkor:

*Egy fürge, könnyű párduc tünt élembe,
szép foltos bőrrel, csábosan, megejtőn,
s nem tágitott utamból tarka képe,
inkább elzárta s úgy előmbe hágott,
hogy futni próbáltam már visszalépve...*

Nem engedtem, hogy rámtörjön a szenvedély, éreztem, hogy ennek a kallódó fiatal életnek anya kell abban a nőben, aki potolja neki mindazt, amit nyomorult életében nem kaphatott meg. A fiatalság nagy varázsa áradt belőle... én meg könyveket adtam neki, tanítottam s ő egy darabig olyan volt hozzám, mint gyermek az anyjához. Ártatlan gyermeknek hittem akkor. A húsz évvel még könnyen lehetett az... Egy este, mikor kis élelmiszerzsákmányommal hazatértem, nem találtam itthon. Megfőztem a vacsorát, már rég ki is hűlt, mire megjött. Már az ajtót is elreteszelttem s egyszerűen látom, hogy ezen a kintől oly magas ablakon lendül be, mezítláb, de hiszen nyár volt, s gondoltam, le vetette

bakancsát. S úgy örültem, hogy újra itt van nálam, dobogó szívvel tettem elébe a vacsorát s ahogy áthajlok fölötte, megéreztem a borszagot.

— Hol jártál? — szoltam rá ingerülten. Lassan kivallotta, hogy a közeli városkában eladta a bakancsát és evett, ivott egy kocsmában. Szegény, akkoriban mindig éhes volt. Most csillogott a szeme, arca kipirult, meg akart csókolni, de én összeszidtam, hisz nem tudtam neki új bakancsot venni. Felkelt az asztaltól, lefeküdt és nemsokára elaludt. Talán akkor álmodta, hogy fia lehetne tőlem. S a következő napokban újra meg újra eltűnt, én pedig észrevettem, hogy távollétemben is járt a lezárt házban. Számbavettem mindent, a másokat, földdel küzködőket illető holmit, ami hegyén-hátán számolatlanul állott eddig. És nemsokára láttam, hogy elvitt, eladogatott belőlük egyetmást. S este erősen, borszagúan ismét az ablakon tért haza a lelakatolt házba, ahol én kezemet szívemre szorítva, hallgatózva, minden neszre felriadva vártam rá. Tudtam, milyen méltatlan ez a helyzet és éreztem, hogy minden izem hogy vágyik a megbocsájtásra. Még részegebb volt, mint az előző alkalomkor. Elővettem és kivallattam. Beismerte, hogy elvitt egyetmást, de igen vidor volt, tüzelt a szeme, s ekkor egy meggondolatlan szót mondott, ami elintézett közöttünk mindent...

Bennem akkor föllázadt valami. Az idősebb nő szörnyű érzékenysége volt ez, akihez becsípetten jön haza a férfi, mintha feledést inna előbb. Pedig tudtam, hogy elég szép vagyok és hogy szeret, ha kicsit úgy is, mint az anyját. Hirtelen indulatomban kikergettem az éjszakába és megtiltottam, hogy még egyszer betegye ide a lábát. Elment, és olyan üres lett ez a ház, mint még sohasem. De tudtam, hogy végét kell vetnem ennek a dolognak és a láz, ami a véreemben kísértett, bűnös ösanyám véérének a láza és le kell küzdenem egészen, ha nem akarok örökre elveszni. És akkor... keresztrefeszítettem ezt az érzést.

— Mi az, hogy keresztrefeszítette? — ütötte fel a fejét a bíró.

— Csak szimbólum talán. A saját élő érzéseimet vertem át azokkal a szegekkel... tudja, a kitért ablakok és mögötte ő, akit egyedül szerettem ebben az életben... és tudtam, nem szenderülhetek el, mert visszakúszik és nem leszek még egyszer olyan erős... szóval ami deszkadarabot és léceket csak találtam ebben a félig rombadólt házban, mind összeszedtem, és sorra elreteszelttem a kivilágított ablakokat. Mintha minden szeg a szívemen ment volna át; vérzett, sajgott, metsző, éles fájdalom volt s mögötte tátongett az üresség. Ha még itt ólálkodott valahol, láthatta, hallhatta, hogy végleg kibártam innen, kirekesztettem a szívemből, az életemből. Nehezebb munkát nem végeztem még soha. De megmenekültem.

A bíró az időről is megfélekedezett, úgy nézte a lehulló alkonyban a kipirult arcú nőt. „Milyen szép és erős“ — gondolta.

— És azóta... azóta hogy él?

— Azóta itt nekem, mert erős vagyok és legyőztem magamban minden akadályt, hatalom adatott. A major régi birtokosai nem tértek vissza és ezen a kopár domboldalon gyógynövénytermelő szövetkezetet alapítottunk. Én felhagytam a tanítással, mert vegyész ambícióim folytán az olajok és párlatok készítésében én vagyok itt a szakértő — őhelyette. Mikor a levendula virágzik, éjszakákat virrasztok át és lesem, az illaton fürkészem, mikor vannak pattanóban az apró virágrügyek, mikor a legerősebb az illat, mert csak így lesz teljesértékű az olaj, ha ezt a pillanatot kileszük. S akkor, mikor felpattannak a hajnali harmatra a virágbimbók, felverem az egész major népét hajnali kettőkor, háromkor, mert a kivirágzott részt azonnal le kell aratni. Aztán számtalan újításunk is van. Azelőtt a méntát learatták, szárítva külföldre szállították, olajának javarésze kárbament, elillant és csak tizedarat kaptunk érte. Tavaly sajtológépeket szereztünk, frissen sajtoljuk a még nedvdús növényeket és most már kész menta és rozmarinolajjal látjuk el az országot. Hiszi-e, hogy még tömjént is lehet minálunk előállítani? Ezért kellett volna vegyésznek lennie Lorsinak. De én helyette is megcsináltam... — mondta és a bíróra nézett.

— De én azt kérdeztem, hogy él itt egyedül...

— Hát bizony... sokszor fejfájósan... Millió kis atomban úgy rezeg, villószik, illatozik itt minden, mintha illat harangozna a levegőben, — jönne csak ide levendulaaratáskor vagy mentasajtóláskor — még a délibáb is illatfelhőkből verődik össze. Sokan nem bírják ezt az illatot, a várandós nőket néha el kell vinni innen, mert a szag hányingert okoz. Nekem a fejfájáson kívül egyéb bajom nincs tőle.

— És ha a feje fáj?

— Akkor végigfekszem ezen a téglapadozaton és itt a kereszt előtt hűsíttem a hideg téglán a homlokom. És ismételvegetem szent Bernáttal: Vessétek le az állati testet s feltámad belőle a lélekkel megitatott test...

— Így él, mindenkitől elhagyatva?

— Nem vagyok elhagyatva. Itt mindenki a testvérem. Már csak az anyaságot kívántam magamnak, a férfit nem. Amint látja, örökbe is fogadtam egy kis apátlan-anyátlan árvát. Azóta nyugodt egyensúly és derű lett az életem. Mellettiünk új városka épül föl, a bányásztelep. Csupa fiatal, tanulni, fejlődni vágyó ember. Télen a színházvezetőjük vagyok. Van egy paraszt Oféliám és egy bányász Hamletem — én neveltem őket, a fiatalságukban velük vagyok fiatal, a becsvágyukban velük vagyok becsvágyó. Csak jeleneteket játszunk persze a nagy klasszikusokból, de ki mernék állni velük Pesten is... és végtelenül boldoggá tesz,

hogy segíthetek nekik, hogy nyesegethetem őket, tanulhatok az ő friss szemük látásából s láthatom, amint körülöttem új emberek alakulnak ... száz meg száz anyaság és testvériség kél, nő, sarjad így bennem. Nem, sohasem vagyok egyedül. Az ósanyámat árokba húzta le valami, de nekem sikerült feloldani magamban ezt az átkot, sikerült áldásra változtatnom, mióta keresztrefeszítettem magamat. S ma már mindenkinek van egy jó szavam, ma már itt mindenki testvérem. Biznak bennem, mert soha sem csaltam meg őket. És tudják, hogy nem is fogom megcsalni soha.

A bíró szinte ámulva nézte ezt a kissé fájdalmas arcot, melyen mégis valami derűs boldogság visszfénye ragyogott.

— Nekem nemsokára mennem kell... — mondta majdnem kelletlenül, — pedig elhallgatnám itt reggelig.

— Maradjon. Van vendégszobánk, savanyú levest, rántottát is ehetsz. Beszélgethetünk még. Én minden este meghívok valakit beszélgetni, olvasgatni, verseket mondani...

— Lent várnak a vendéglőnél a társaim.

— És mi lesz Lorsival?

— Igyekszem kiegészíteni a vallomását a maga tapasztalataival. Korán elhalt, bizonytalan életet élő szülők, ifjúkori hányódások, az aszfalt gyermeke... Betegesen képzelgő fantaszta... s hátha valóban akarattalan eszköz volt annak a romlott, beteg asszonynak kezében s valóban úgy áll, hogy az utolsó pillanatban visszaríadt az öngyilkosságtól... Igyekszem én is ember lenni, ahogy maga tud szépen ember lenni mindenkivel...

— Tudja, nekem nehéz lesz... most majd megint sokat gondolkok rá... az ember néha kis időre elgyengül és szeretné visszaforgatni a már megtörtént dolgokat. Kényes lelkiismerettel élek...

— S nyomja miatta valamiért a lelkiismerete?

— Sohse árt, ha kissé vádoljuk magunkat. Én kitéptem magamból, mert erős voltam s velem volt a Kegyelem is, de rajta talán még segíteni lehetett volna... ha csak az anyja, csak a testvére tudok lenni. Idősebb, komoly nővér... Ha munkára, tanulásra vezetem, hamar feleséget szerzek neki, fiatal, őhöz való... Látja, magamtól is féltém akkor, amikor olyan statáriális szigorral vettem véget az ismeretségiünknek. Talán féltém tőle. Élethabzsolásától, a halálvágyától... mert az is volt benne... lehet, hogy tényleg öngyilkos akart lenni s el akarta pusztítani elromlott életét. Volt benne valami vad erő, hogy mindent elpusztítson, letaroljon maga körül... Fiatal és tapasztalatlan voltam. Ha ma történik ez, nem így vetem oda a semminek. Mondja meg neki, csomagot kap majd tőlem, meleg fehérneműt, mindent, ami kell... csak írjon... Kérem, vegye fel hivatalosan, hogy egyetlen hozzátartozója én vagyok... s ha majd lehet, meglátogatom. És ugye ír nekem, megírja az ítéletet és hogy hogyan fogadta... mutat-e kemérséget, amikor a saját tettei kemérségét kell viselnie!

— Legszívesebben magam hoznám meg személyesen a hírt.

Az asszony lehajtotta a fejét, nem felelt. Lentről megszólalt halkan szűrődve egy autóduda tompa bűgása.

— Úgy látszik, engem hívogatnak a kollégáim...

— Elkísérem egy kicsit. Nagyon fojtó itt bent a levegő.

Némán mentek ki aztán a kopott ajtófüggöny alatt, a hamvadó parazsú tűzhely, és az alkonyban erősen illatozó oleánderák mellett. Az asszony elkísérte vendégét a hegyoldal pereméig, ahol a szűk vízmosásos völgycsapás kezdődött s ott kezét egy pillanatra a bíró kezébe tette, majd gyorsan visszahúzta és elfordult. A férfi lehajtott fejjel, szóltanul igyekezett lefelé az ösvényen. Lent a völgyben újra megbődült az autóduda. A nap már lebukott, az ég vérvörös színe hirtelen halványulni kezdett. Nyugat felé, bár nem látta, érezte, hogy mögötte feljött a hold.

Egy pillanatra megállott és hátrafordult. Erzsébet ott állt, ahol a kezét olyan sietve elhúzta az övéből. Mögötte a hold kirajzolta a hegyfok peremén álló asszony alakját.

A bíró nehezet, mélyet sóhajtott s szinte fájt neki, hogy nem nézheti tovább a tűzben és aranyban felmagasló asszonyalakot, sebes léptekkel eltűnt a meredek bevágódásában.

Taksonyi József

A SIXTUSI KÓRUS KARNAGYA

Az Alpok felé néz és Milano, Turin kultúrájának hatáskörében húzódik meg a régi latin város, Tortona. Vizsontagságos története van, melyben hét püspöke szent és vértanú lett. Barbarossa Frigyes és III. Sándor pápa harcában a császár leromboltatta a várost, amely ekkor érekkürtöt és piros keresztel himzett fehér zászlót küldött a pápának, jeléül annak, hogy él és hűséges. Ennek az érekkürtnek hangja mintegy feloldódva az évszázadokban, a hangok varázsával igézte meg a város egy késői fiát, *Lorenzo Perosit*, aki 1872-ben született.

Művészi pályája szinte egyetlen lendülettel emelkedett a világhír magasságára. A zenei alapvetést édesapjától kapta, aki a tortonai székesegyház karnagya volt, aztán Milanóban tanult kontrapunktot *Saladinónál*, közben pappászentelték és Regensburgba ment *Habert* híres egyházzenei iskolájára, ahol több olasz zeneszerző is folytatott tanulmányokat. Alig volt huszonhárom éves, mikor Imolába hívták székesegyházi karnagynak. Ez a város azonban csak átmeneti állomás volt. Hiányzott a zenei atmoszférája; condottierik, jogászok, szónokok városa volt. Perosi rövid időn belül otthagya és a velencei *S. Marco* székesegyház karnagya lett. Nagynevű elődök: a stílust alapító *Willaert*, a két

Gabrielì, Asola, Croce, Ingegneri örökébe lépett itt Velencében, az örökké mozgalmas tenger, a szíves hanghatások, az izgalmas kromatika hazájában, ősi reliquiák és csillogó zenetermek közt. A fiatal maestro tehetsége itt kezdett szikrázni, és friss sikerei felhívták rá a figyelmet. A nemrég velencei pátriárává kinevezett *Sarto* bíboros, a későbbi X. Boldog Pius pápa, aki teológiai tanár korában maga is tanított éneket, meleg érdeklődéssel kísérte és szerencsés érzékkel Róma felé irányította *Don Lorenzót*, akit huszonhat éves korában a bíboros ajánlására XIII. Leó pápa a *Capella Musicale Pontificia*, a pápai énekkar élére, vagyis a *Sixtusi kórus* karnagyává nevezett ki.

Egyházi karnagy számára az elérhető legelőkelőbb megbízatás érte, de ide már egy hirtelen támadt siker forró kísérete követte, amelyet ekkortájtban megjelenő első oratóriumai kellettek. Személyiségének eltörölhetetlen nyomait a zenetörténelemben ezek az oratóriumok biztosítják. Gyors időközökben hét oratóriuma jelent meg, mindegyik Krisztus életének egy-egy állomását, mintegy zenei krisztologia tételeit mutatja be.

A tizenkét oratóriumra tervezett Krisztus-ciklusból megjelent: *La passione di Cristo* (Krisztus szenvedése), *La risurrezione di Lazzaro* (Lázár feltámadása), *La risurrezione di Cristo* (Krisztus feltámadása, 1897), *Il Natale del Redentore* (A Megváltó születése 1898), *L'entrata di Cristo in Gerusalemme* (Krisztus bevonulása Jeruzsálembe), *La strage degli Innocenti* (Az aprószenetek megöletése, 1900), *Il giudizio universale* (A világítélet, 1903), *Transitus animae* (1907), *In patris memoriam* (1910). Ezeken kívül van öt kiadatlan oratóriuma: a *Vespertina oratio*, *In diebus tribulationis*, *La Samaritana* (1912), *Il Nazzeno* és a vatikáni levéltárban őrzött, mind a mai napig előadatlan: *Sette parole di Cristo* (Krisztus hét szava). Ezekhez kapcsolódik vokális szimfónikus költeménye, a *Mosé*.

Nagy számban írt zenekari műveket is; jelentősebbjei, amelyek mind egy-egy olasz város nevét viselik: *Venezia, Firenze, Roma, Messina, Tortona, Milano, Torino; Genova; Napoli*. Kórusra és zenekarra írta a *Pater noster*-t Dante Purgatóriumának XI. énekéhez a művész gögénének vezekléséről; szóló-, kórus- és orchesterből emelte a *Stabat Mater*-t, *Dies irae* cantatáját. Közélebről érint bennünket hegedűre és zenekarra írt kompozíciója, a *Tema e variazioni*, amelyet a nagy magyar hegedűsnek, *Vecseynek* dedikált. Ide kell sorolnunk orgona-, hegedű-, klarinét és zenekari koncertjeit, szonátaikat.

A tehetség, az alkotás s az ambíció lobogásával lépett a Sixtusi kórus karnagy pulpitusára. Kettős művészi feladat állt előtte: az egyik a Sixtusi kápolna liturgiájának, -az úgynevezett *capella papalé*nek szolgálata, a másik az egyházas zene szélesebbkörű hódítóútra vezénylése. (A *capella papale* jelenti mindazokat az egyházi funkciókat, melyeket vagy maga a pápa végez különlegesebb, ünnepélyes alkalmakkor, főleg a Sixtusi kápolnában, vagy amelyeken a pápa csak jelen van. Ennek a zenei szolgálata a pápai énekkar feladata.)

Az európai énekművészet legrégebb kórusa állt Perosi előtt. A pápa énekesei kezdetben kizárólag papok voltak. Vezetőjük a *primicerus* — a viaszláblán jegyzett névsorban az első, innét a

neve, — a X. század után a római papság felügyelője volt, sőt egyidőben a pápaválasztáson is szavazott, aláírása az utolsó diákonbíboros után következett: *Primicerus scholae cantorum, laudo et confirmo*. A pápa énekeseinek munkaköre kiváltságos volt, sok egyházi méltóság, püspök, bíboros került ki közülük, sőt tizenegy pápa is, ezek közül négy: I. Sergius, II. Gergely, I. Pál, III. Leó a szentek sorában van. A római liturgia nélkülözhetetlen elemévé lett a kórus, sőt IV. Pius a trienti zsinatra is elküldte, hogy pápaságának fényét ezáltal is sugározza. A pápák koruk legnevesebb énekeseit szedték össze, sokszor idegenből is. E téren különösen kiemelkedik a műgyűjtő X. Leó, aki nemcsak antik szobrokat, hanem énektehetségeket is gyűjtött, amiről *Quoniam ad sacra* bullája is tanúskodik.

IV. Sixtus pápa megépíttette a róla elnevezett Sixtusi kápolnát, hogy méltó keretet adjon a pápai funkcióknak s a pápaválasztásnak; VI. Piusig itt tanácskoztak a bíborosok a pápaválasztás előtt. A legtöbb *capella papale* itt folyt le s a pápai énekkar működésének is ez lett a színtere, és nem hivatalos neve: Sixtusi kórus. Hogy a Szent Péter bazilika ne maradjon énekkar nélkül, II. Gyula pápa külön énekkart alapított részére, a *Capella Giulia*t s azóta a két kórus mind a mai napig hivatalosan külön működik, gyakorlatilag azonban legtöbbször együtt. A XIV., XV. században püspök a vezetője, később az énekesek minden évben maguk közül választhattak *chori magistert*. A pápai kórus kizárólag a *capella*-, vagyis a *capella papale* műveket énekelte, miként ma is, minden hangszer, még orgona nélkül is, de liturgián kívül hangszerekkel is szerepelt, udvari ebéden, vagy Karácsonykor, amikor éjjéli mise előtt hagyományos vacsorát kaptak az énekesek, a szentmise után pedig egy órahosszat olasz népdénekeket énekeltek a pápai udvarnak, hangszerkíséret mellett.

Az énekkar a XVI. században érte el fénykorát, amikor világhírű nevek csillogtak benne: *Zoilo, Nanini, Luca, Marenzio, Soriano, Arcadelt, Anerio*; olaszok; spanyolok; — ők voltak a legkitűnőbb szopránok —, franciák, flandriaiak, kiválóak nemcsak mint énekesek, de még inkább mint zeneszerzők. Valamennyit felülmulta a muzsika fejlődése, *Giovanni Pierluigi Palestrina*, aki előbb énekes volt a kórusban, később ő lett a *compositore della capella*, a pápa hivatalos zeneszerzője, aki mint ilyen megírta a *Missa Papae Marcellit*, az egyházi zene legtekélyesebb modelljét, offertoriumokat komponált többszólamra, amit előtte még senki nem próbált és még írt közel ötszáz művet, a motetták, misék halhatatlan remekait. Palestrina halála után *Felice Anerio* vitte tovább a fáklyát, át a XVII. századba, ő volt az utolsó „pápai zeneszerző”. A tehetségek hanyatlásával eltűnt ez a cím is.

A kórusban gyermekek is énekeltek, a *pueri chorales*, a puttik, 8—10 éves fiúk, akik rendszeres oktatás mellett tanultak éneket, kontrapunktot, grammatikát énekiskolájukban, ahol ingyen lakást, ruhát, ellátást kaptak. Létszámuk általában hat volt. Majd minden római bazilika mellett működött ilyen énekiskola, s ezen *schola cantorum*okban nőtték fel a XVI. század szinte összes komponistái, orgonistái, énekesei. A klasszikus polifónia minden alkotása a *cantus* üde, ezüstözött gyermekhangján szárnyalt, ezt a *voci bianché*t, a fehér hangokat nem pótolta a felnőtt szopránok, altok, az u. n. *falset-*

tisták merev éfő hangja. A XVII. században kezdtek elhanyagolni az énekes fiúk képzését, ezáltal mind ritkábbak lettek az egyházi énekstílusban nevelt tenorok, basszusok is, amivő a gyermekhangok fejlődtek volna. Egyidejűleg indult el az új stílus, az opera terjedése is, mely a templomokban is hódított és új izlést, lazább igényeket támasztott. Ilyen előzmények mellett kezdődött a pápai énekkar hosszú dekadens korszaka. A század közepén méggyeszer felvillan az énekkarban *Allegri* zsenije, aki megírta a világhírű *Misererét*, és száz év múlva *Pitoni*, aki Palestrina utolsó értője; s mikor a XVIII. század végén a pápai énekkar tagjainak szétszórt sírjaiból a *Chiesa Nuova*-ban, a római oratorianus szerzetesek templomában összegyűjtötték s közös kriptába helyezték a régi csontokat, a pápai énekkar dicsőséges százada a *lacrymarum rerum* tűnődő emlékezete volt csak.

Perosinak kellett ujjíateremtenie, újra zománcoznia ezt az évszázadokban annyiszor tündöklő és megviselt, patinás nevet: *Capella Musicale Pontificia*. X. és XI. Pius visszaállították az ősi kereteket, melyek közt 30 körűli létszámmal Róma sok kitűnő énekese foglalt ma is helyet; a gyermekénekeseket a *San Salvatore in Lauro* atyáinak intézete adja. 1914-ben Perosi hosszabb időre visszavonult a nyilvános szereplésektől. Semmit nem von le érdemeiből, hogy közben az egyházzenei kórusművészetnek új csillaga támadt a Laterani bazilikában, *Raffaello Casimiri*, aki nagy paleografiai, zenetörténeti felkészültséggel és bámulatos intuícióval föltámasztotta a klasszikus polifonia a *capella* művészetét s megígérte vele a világot.

A karnagy mellett a zeneszerző Perosi is megjelent a Sixtusi kóruson miséivel, requiemjeivel, *Te Deum*ával. Itt adta elő a motetták, himnuszok, szekvenciák jelentős sorozatát, melyek egy része nyomtatásban nem jelent meg, de évről-évre visszatérően a kórus állandó és megejtő műsorszámait lettek, mint a múltban a régi nagyok: Palestrina *Stabat Mater*-e Virágvasárnap, Marenzio *Magnificat*-ja Nagyszombaton, Vittoria *Quem vidistis pastores* offertoriuma Karácsonykor vagy *Allegri Miserere*-je, Soriano turbái a Nagyhéten. Sokáig maradandók lesznek miséi: *Missa Patriarchalis*, *Benedicamus Domino*, *Prima Pontificalis*, *Secunda Pontificalis*, *Eucharistica*; motettáiból a *Jubilate Deo*, *Verbum caro*, *Oremus pro pontifice*, *Cantate Domino*, *O sacrum convivium*, *O salutaris Hostia*, *Salve Maria*, *Tota pulchra es*, *Pange lingua*, vagy a *Neve non tocca*, melyekből összefonódik Perosi művészi koronája. Lélek van e darabokban; a kifejezés emelkedett nagyvonalúságával, mely a 16. század nagy polifoniáihoz kapcsolódik, szélesen ívelő architektonikus vonalakban bontakoznak ki, áthatva egy új és független ihlettől. Egyházzenei művei a templomi áhítat komoly és nemes formáit őrzik, és amikor még a *musica sacrá*-ban is romlott izlés uralkodott a zenei kulcsok mögött, ha nem is teremtett eredetiségben új stílust, sikerült megtalálnia a saját útját a századforduló könnyelmű zenei vonzásai közt s mind elmélyedőbb, súlyosabb lépésekkel haladt a szent zene csúcsaira, ahol ma is az alkotás szentélyében találta őt nyolcvan éves jubileuma.

Ötvenöt év távlatából, attól kezdve, hogy kilépett első jelentősebb műveivel, némileg meg lehet vizsgálni, mi volt az oka a fiatal tortonai muzsikusz gyors és izgatott feltűnésének. Perosi neve elsősorban a *modern oratórium megteremtésével* forrt össze. Első oratóriuma, a *Krisztus szenvedése*, a milánói nemzetközi egyházzenei kongresszuson keltett nagy meglepetést; ehhez csatlakozott három esztendőn át minden évben egy új oratórium; bámulatos gyorsan dolgozott, az egyik például februártól áprilisig készült el. A művek megjelenése a szerzőt a zenetörténelemben ritka lelkesedéssel magasztalta föl. Nemcsak az inspiráció titkos erőinek lendülete váltott ki csodálatot, hanem mindenekelőtt a kifejezés új és váratlan formája, a muzsikai nyelv emelkedettsége és gazdag színezése vetett szikrát a lelkekbe. Egy róla szóló cikk így kezdődött: „Ma itt, ahol Cézárók tartottak diadalmenetet a népek felett, a rajongás és csodálat hódol művészetednek.“

Oratoriumaiban Krisztus alakja az inspiráció valódi forrása és a művészi alkotás végső célja. Közelebb akarja vinni az emberekhez, kinyilatkoztatva benne az Istenembert a zenei varázslat lebilincselő hatalmával, míg az emberekben föl akarja kelteni az evangéliumi parabolák mélyen átértett megértését.

A századfordulót Perosi nagy pillanatának, *il momento perosiano*nak hívták, nevét együtt emlegették Palestrináéval s úgy érezték, hogy az ő megértéséhez el kell felejteni Haendelt és Haydnt, annyira fundamentálisan új oratóriumainak szerkezeti felfogása és vallásos stílusának izzása. A vokális elem uralkodik műveiben, a hangszerek a második vonalba kerülnek, és zárt, egyházas jellegét biztosítja, hogy mindkettőt a szövegnek rendeli alá. Ezen oratóriumok tartalmilag ragaszkodnak a szentírási elbeszéléshez, legtöbbször a kórus mond átfogó és összekötő szöveget, melynek a zenei illusztráció tiszta vonalú metszetei, a gondosan válogatott hangszerek festői színei adnak drámai erőt és csillogást, mindvégig megtartva a műfaj stílusának éber és lényegét őrző karakterét és átítatva egy messziről jövő áhítat, az antifonák és zsoltárok dallamainak illatával. Perosi egyik legnagyobb értéke, hogy a művészi képzelet és nagy technikai készsége mellett megadatott neki a dallam vénája.

A kezdeti sikereket azonban nemsokára fölváltotta a hűvösebb kritika, amely a *Risurrezione di Lazzaro* berlini, drezdai és frankfurti bemutatóit követte. E kritikák a bemutatókon egyrészt kihívást láttak az oratóriumi hagyományok ellen, másrészt felidéztek egy vitát, mely a mai napig sem zárult le s ez Perosi *eklekticizmusa*, a különböző zenei stílusok találkozása Perosiban.

A maestro már rég elégtelt kapott azóta annak föllismerésével, hogy a koncerttermek vakító fényében, a megszokott kritériumok alapján nehezebb behatolni e művek lényegébe, mert ez csak imádságos helyen bontakozhat ki a maga mélységével. E

kompozíciók szinte föltételezik a hallgatóban a katolikus hitet, vagy legalábbis az ennek légkörébe való beleilleszkedés képességét. „A katolikus világ joggal boldognak mondhatja magát, hogy Perosiban és néhány hasonló francia műben megteremtette a saját oratoriumát“ — írja Kretschmer. Perosi művészete a lélek nyíltsága és feszültsége, amelyben az eszme lényeges és örök fontossága uralkodik, az ő muzsikája az öröm, a reménység élő forrása. A *Transitus animae* oratorium foglalja össze művészi világképét az örök lényegről, a lélekről, aki törékenyen, mint a madár vergődik az élet kupolája alatt a kegyelem és bűn oszlopai közt s csak az isteni irgalom és szeretet mentheti meg a lehullástól: *Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam*. Egyetlen szóló éneklí végig e hangulatban a kompozíciót, az *anima*, mint ahogy a világban is egyetlen szóló a lélek, aki a mindenszentek kórusának könnyörgő biztatásától emelve, küzdelmes szárnycsapásokkal, egy bársonyos alt hangjának szárnyain repül az örök fészekbe, Istenhez.

Perosi eklekticizmusát *Romain Rolland* magyarázza híres kritikájában, amihez hasonlót csak Schumann írt Chopinról és Brahmsról. Ez az eklekticizmus jelenti az eszmék befogadásának képességét, és abból a magasabbrendű értelemből fakad, amely minden művészi megnyilatkozásban a szépség egyetemes stílusát keresi. E törekvésében Perosi közös nyelvet teremtett minden ember számára. Ez a közös nyelv az ő eklekticizmusa, amelyen kifejezte a mindenütt felcsillogó szépség és jóság, valójában az erkölcs egyetemességét és boldogságát. Ezért látja *Romain Rolland* sugározni Perosi zenéjében „az isteni békét, melyet Beethoven a *Missa Sollemnis*ben keresett, az örömet, melyet felülmúlhatatlanul megénekelte, de amelyet soha nem ismerhetett meg.“

Fordulópontot, inkább kitérést jelentett a samariai asszony, a *Samaritana* című oratorium megírása, amelyben érvényre jutottak olyan idegen stiliztikai elemek, melyek sok tekintetben az operai stílust sűrölték. Az ilyen világiás kísértés megejtette Palestrinát is, aki misét írt a korabeli divatos francia katonadal melódiájával, a *Missa L'uomo armato*-t, melyet egyébként Palestrina előtt és után is több mint száz kompozíció használt föl témának; sőt a *Missa Primi toni* bevezetése sem más, mint az *Io mi soz giovinetta* ismert canzonetta könnyelmű dallama, melyről *Bocaccio* is megemlékezik a Decameron tizedik elbeszélésében. *Bach* is hozzányúlt a madrigálokhoz s egyiket-másikat fenségbe és áhítatba ötvözve helyezte a vallásos énekek kincstárába. Közismert a dallamok e titokzatos vándorlása a fórum és a templom között, de amíg Palestrina, *Bach* kezében e dallamok a zenei alkotás és lángész triumfusát érték el, Perosi nem termékenyült meg az operáktól, sőt érettebb korában visszatért abba a spirituális légkörbe, amelyből az oratoriumok elindultak.

A sokoldalú munkából vonzóan emelkedik ki az ember is.

Közvetlenül a Szent Péter bazilika monumentális hangulatában lakott, tagja volt az olasz Akadémiának, a legfőbb egyházzenei *Commissio* elnöke, a Sixtusi kórus örökös karnagya; mégis közismerten szerény, természetes és egyszerű volt. A *San Damiano* szentélyében szokták fölállítani a leglátványosabb *presepio*-t, a betlehemet. Egyik Karácsony előtti délután öregesen ide botozott Perosi is. Felismerte egy újságíró s nyilatkozatot kért tőle. Ő mosolyogva átvette a feléje nyujtott jegyzet-blokkot, pár taktusos akkordot írt rá, aztán kézenfogott az ott nyüzsgő ezer gyerekből egyet s elbűvölten magyarázták egymásnak a *Bambinót*, az *asinót* s a szerezesen királyt.

Mint karnagy is egyszerű eszközökkel tudott teremteni. A nagy művészek titka, hogy hogyan közlik gondolataik és érzéseik pompáját. Mértéktartó vonalakkal, öreg korában kissé tárgyabban dirigált, de egy halk jeladás, egy föl villanás a tekintetben, az ajak megmozdulása főséges effektusokat tudott elindítani, mint aki a végtelen hatalomnak, szépségnek, dicsőségnek nyújtja az Istenhez dedikált melódiákat.

Perosit sokféle ünnepelték, Velencében, Párizsban, Varsóban, amerre csak járt. Dekoratív méreteken, az elismerés ünnepélyességével valamennyit fölülmúlta az, amit Rómában, az 1952 karácsonya előtti napokban nyolevan éves születésnapjára kapott. A pápai énekkarral és a római Szent Cecilia zeneakadémia ének-és zenekarával a jubiláló maestro dirigálta motettáinak briliánsait s ifjú korának oratóriumát, a Megváltó születését, amely karácsonyi énekekből, az angyalok kórusából s a pásztorok hódolatából szövődött s lenyűgöző tonalitásával a legvilágítóbb valamennyi oratóriuma közt; ez volt egyszer a hajnal, mely egy ragyogó nap pályafutását ígerte, s félszázad után sem halványodott el.

A pápa, a római *Curia* s a zenei nagyvilág megbecsülése, szeretete tapsolt a nyolevan éves maestrónak, aki végigvezényelte a *Natalét*; ünnepelték abban a fényben, amelyet művei gyujtottak föl. Termékeny, alkotó élet volt. Végleges ítéletet majd a zenetörténelem mond róla, amely annyit eddig is megállapított, hogy Perosi nagy és maradandó értékeket hagyott az egyházi zenére s a világra. Az ítéleten, melyet megzenésített a *Giudizio universale* drámai kompozíciójában, róla is éneklí a befejező kórus zúgó finaléja:

*Perde la vita chi visse per sé,
Vive in eterno chi amando la diè.*

Elveszti életét, ki magának élt, de örökké él, ki szeretettel odaadta életét.

AZ ERDŐK FIA

Irta Ernst Wiechert

Nem tudom, honnét származom. Csak annyit tudok, hogy őseim a keleti erdők mélyén éltek. A történelem nem beszél róluk s a monda sem. Homály fedi őket.

Apám csöndes ember, valami honvágy lappang a szívében. Anyám búskomor asszony volt. Én magam is csöndes gyerek voltam. Emlékszem kis emeleti szobámra az erdei házban, a zöld eszerépkályhára s a nyurga fenyők zúgására a kertben. Emlékszem, órákon át hallgattam, mielőtt elaludtam, anyám sírását odalentről. Emlékszem az első fuvolaszóra, s arra, hogy sokat sírtam. Amikor a teheneket kellett őriznem, s a bögölyök szétugrasztották a gulyát. Amikor a baromfi kárálva szétfutott. Amikor először olvastam József és testvérei történetét.

Látom magam, amint az erdei úton állok, napról napra, nyarak során át; a halászsast lesem, amint fészkére száll, és panaszos vijjogása a szivembe hullik. Látom magam, amint esténkiint fölkapaszodom erdeink egyik hegyére, ahonnét a lombkoronák végtelen tengere fölött látni az éjszaka közeledését. Hallom az első rigót, a vadászkürtöt s a vadludak gágogását. S hallom, amint egy kései kocsi húz el az erdei úton a nyáréjszakában; szomorú nótát dúdol a szolga, visszhang veri vissza a hangját, s hold ragyog rá a magasból.

Mindenestül az erdők fia vagyok, mint a fiatal daru, amely a szívemem aludt. Az erdők némák, sötétek. Nem repülnek, nem énekelnek. De ott feszül fölöttünk az évszakok nagy íve és nagy viharok függnek fölöttük sokáig. Az erdőben sok mindent tudni kellett: madarak húzását, vadak vonulását. A dolgok nyelvét, ahogy veszélyekről beszélnek, közeledő esőről, tél szigoráról, inségről, bőségről. Ismerni a madarak nyelvét, pókokét s fűekét, tobozokét, felhőkét, szelekét.

De később a városok, fogalmak és tudományok gyermekévé kellett lennem, civilizációnk fiává. Hordtam a keresztet, mint annyian. Semmit nem lehetett elkerülnöm. Eltemettek, de fölöttem élt a fű. A háború sem tudott végképpen sírbanenni. Megragadott a Törvény, s én tettem, amit a Törvény parancsolt. Néhány nagy dolgot láttam a négy esztendő alatt, és sok apróságot, és megszámlálhatatlan rosszaságot. És mindig velem volt a gyermek, aki megtanulta, hogy ne ölj és szeresd felebarátodat, mint tennenmagadat.

Ez is elmúlt, mindnyájan hazamentünk. De nem estünk kétségbe, hanem új életet kezdtünk: a kezdet és az elfelejtett fogadalmak életét. Ráeszméltunk arra, hogy inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek. Megforgattunk, mint a szántó föld; némán neveltük új gabonánkat.

És mialatt a mulandótól elválik lassan a maradandó, lejteni kezdő életpályánk végén föltűnik távol az esti cél: a visszatérés a „nagy rendhez“, kevés emberhez, sok állathoz, hatalmas erdőhöz. Egy könyvet írni, egészen egyszerűt, egy fát ültetni, mely gyümölcsöt hoz majd gyermekünknek; egy küszöböt építeni, melyen a megterhelt beléphet. Mert lábunk nyomai messzire futnak a földön, de gyermekkori lépteinket már belepi a fű, s az ég madarai jóllaknak magvaikkal.

És az embernek nem lehet nagyobb rendeltetése, mint hogy bevégezze a kört, amelyet Isten akarata írt eléje.

* * *

Festők tükröt állítanak maguk elé, hátuk mögé rendelik a halált, és ezzel rendben van a dolog. De a magunkfajtánál ezzel még nincs rendben semmi. A mi tükreink gyanúsak, s a költött halál mindig ködösebb, mint a festett. Költők, ha életük és művük felől kérdezik őket, szívesen ékeskednek bíborköntösben. De nekem nincs bizalmam a köntösökhöz. Köntös nélkül, őszintén akarok elmondani mindent. Legalábbis megkísérem.

Az erdővel kezdem és a bibliával; velük fogom befejezni is. Keletről jövök; sokan azt hiszik róla, ködös, nyomott világ. Ezek nem ismerik azt a „mágikus“ világot, amely máig is él ott. Eből kerültem át a nyugati levegőbe, a ráció világába; ez a kulcsa életem és művem „interferenciának“. Sok rossz könyvvel kezdtem a pályámat. Túltengett bennük a szó, a hangzás, a járulékok halmozása. Mi, keletiek, nagyon lassan növekszünk.

Természettudományt, filozófiát, nyelveket tanultam, de nem elégített ki semmi. Elfonnyadtak a gyökereim. 1914-ben bevonultam. Melankólikus évek, a kötelesség tartja bennük a lelket. A szenvedés fogalma örökre, föloldhatatlanul összefonódik életünkkel. Hazatérés keserű szívvel és lázongva az állam ellen. Csak „Isten szolgája“ című könyvemmel kezdődik odafordulásom az igazi emberiességhez. Hivatal, család, hazai barátok; minden odavan. Csak az öreg édesapa marad, csöndes, és soha meg nem rendülő hitével.

Lehet, hogy rossz tanár voltam, de született nevelő. Mindig forradalomban álltunk, hareban a régi világ ellen, újat keresve. Megtanultuk, hogy ne féljünk. Alapot vetettünk a jövő keserű esztendőire. Fejet hajtottunk kultúránk nagy istenségeinek; az Igazságnak, a Szabadságnak és a Jognak. S végül a végsőnek is: a Szeretetnek.

Új otthonomban, 1933-ban kezdtem el írni, amit maradandónak véltem. Nem minden marad meg; de miből éljünk, ha nem a bátorságunkból? Stílus és élet egyre egyszerűbb lesz. A náci lapok azt írták, „hírnevem“ csak az „elfajzott művészet“ világában él. Ma egyes lapok szerint csak az elárúsító-lányok könnyeiben. Dehát

a lapok mindig is sok mindent összeírnak, ami csak kérészéletű igazság. Se szeri, se száma azoknak, akik új könyvekben és szónoklatokban tanúskodtak a gyászos esztendőkről, itthon és a nagyvilágban; a művek többsége nyomtalanul elvész. De akad, ami jó földben nőtt. A „Pásztornovella“, „Az atya“, a „Fehér Bivaly“, az „Egyszerű élet“, a „Jeronim-fiúk“, a „Mesék“ egyik-másik részlete. Alázatosnak kell lennünk, de ne legyünk túl szerények. Még akkor sem, ha valaki „keletről jött ember“.

Sok szeretetben volt, és most sok gyűlöletben van részem. Igyekeztem, hogy megtegyem a Rosszal szemben a magamét. Nem mindent. Kevesen vannak köztünk, akik mindent megtettek. Es most igyekeztem, hogy igazat beszéljek. Sokan fájlalják, hogy nem veszttem oda a koncentrációs táborban. Élhettem volna Kózikínában is, ahelyett hogy Németországban élek. De nem felejtetem el, hogy a világ újra a szívére ölelt: az egész világ, és megható melegséggel.

S azt sem felejtetem el, hogy halhatatlanok hűsége és szeretete jutott osztályrészül: Richarda Huché, Ernst Barlaché, Käthe Kollwitzé, Leo von Königé. És Max Picardé, a caslanói bölcsé. Amikor 1937-ben, utolsó külföldi utamon a kandallója mellett ültem, életem legnagyobb megtiszteltetésében részesített.

— Tudja — mondta —, hogy úgy fest, mint Európa utolsó mohikánja?

Sosem felejtettem el ezt. Sem azt, amivel megtisztelt, sem azt, amire kötelezett. Buchenwaldban sem.

Nem fogom megváltoztatni sem Európát, sem a világot. Zúgva rohannak, mint egy csillag, céljuk felé. De szünet nélkül dolgozni fogok, s igyekszem, hogy magamat megváltóztassam. S még egy-két embert ráadásul. Jóságra, esöndre, bölcseségre. Kertemet művelem, még néhány könyvet írok, a gyermekkoron és eltűnt sírokon tünődöm. Sok minden hamis volt, útvesztő, polyva; de a csillagaim, azok az igazi csillagok voltak.

Sirkövemen majd apám kedves mondása álljon: „A szegények barázdájában is megterem az éték“.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK Irja Mihelics Vid

Katolikus hittudósok évek óta vitáznak már arról, hogy milyen sors vár a túlvilágon a keresztség nélkül meghalt gyermekekre. Nemesak azokról a gyermekekről van itt szó, akiket a keresztény kultúrkörben valami okból nem kereszteltek meg a haláluk előtt, de általában minden gyermekről, aki a föld bármely részén keresztség nélkül hal meg, s ugyanígy vagy méginkább azokról a méhmagzatokról, akiket korai pusztulásuk miatt meg sem lehet keresztelni. Mi történik főleg az utóbbiakkal? Elméleti érdekessége mellett gyakorlati jelentősége is van a kérdésnek, mert a hívek nem ritkán igénylik papjuktól a megnyugtató felvilágosítást. Mi több, az idevágó közleményekből világosan kitűnik, hogy a dolog tárgyalását éppen a lelkipásztori vonatkozások tették időszerűvé és ennyire elevenné.

Az *Orbis Catholicus* összefoglaló beszámolója szerint a vitát a francia E. Boudes értelmezése váltotta ki, amely még 1949-ben jelent meg. Boudes akkor rámutatott arra, hogy az egyház álláspontját a kérdésben hivatalosan és végérvényesen még mindig nem határozták meg. Általában uralkodó az a nézet, hogy a keresztleetlen gyermekek, mintán haláluk pillanatában az eredeti bűn terhelte őket, nem juthatnak az örök boldogság állapotába. Ennek a nézetnek azonban — mondotta Boudes — nincs kellően megokolt alapja. Mert ha ezek a gyermekek kizárólag az első Ádámmal való kapcsolatuk miatt minősülnek bűnösöknek, miért ne hatna ki rájuk

a második Ádámmal való kapcsolatuk is, azaz miért ne mentesítené őket is az eredeti bűntől Krisztus áldozata? Igaz — folytatta Boudes —, a hit és a keresztség szükséges ahhoz, hogy az egyes ember részesüljön a megváltásból, de ha az egyház még a szabályos kereszttelésnél is helyettesítőként jár el, mert hiszen hitvallást tesz azok helyett a gyermekek helyett, akik maguk képtelenek bármiféle hitvallásra, akkor miért ne alkalmazhatnók „az egyház pótolja“ elvét a keresztleetlen gyermekekre is? Ha pedig alkalmazzuk, akkor nincs akadálya annak, hogy ezek a gyermekek is elnyerjék az örök üdvösséget a „votum baptismi“, a vágykeresztség útján, amelynek aktusában az egyház helyettesíti őket.

A francia teológus újszerű és úttörő fejtegetései széles körben keltettek figyelmet. A kérdéshez mindjárt hozzászólt a spanyol Felix Puzo s lényegében magáévá tette Boudes gondolatmenetét. Különösen az íreknél azóta egész irodalom támadt e körül a két teológus körül, főleg az *Irish Ecclesiastical Record* hasábjain. Az itt folyó vitát próbálta azután lezárni s eredményeit értékelni F. H. Drinkwater, akinek tanulmányát a *Downside Review* tette közzé. A következők ennek a tanulmánynak kivonatát nyújtják, de helyenként odaiktatom az *Orbis Catholicus* megjegyzéseit is.

Abban a tekintetben teljes az egyetértés — állapítja meg Drinkwater —, hogy Isten valamennyi ember üdvét akarja. Ebből indult ki Boudes is. Ha

pedig Istennek ez a kívánsága, mint ahogy a teológia is tanítja, akkor miért lenne kétséges, hogy a szükséges eszközöket is kivétel nélkül mindenkinek rendelkezésére bocsátja? A vitában résztvevők túlnyomó többsége meg is van győződve arról, hogy Isten a meg nem keresztelt gyermekekkel sem tesz kivételt. Csupán az titok -- hangsúlyozzák egyesek --, hogy mi módon gondoskodik Isten az ő számukra szükséges eszközökről, olyan titok, amely csak az örökkévalóságban nyílnak meg előttünk. Maga Drinkwater azonban derűlátóbb náluk: szerinte a teológia már ebbe a titokba is behatolt, amióta azt tanítja, hogy az ártatlan betlehemi kisdedek a „vérkeresztesség” útján igazultak meg, holott nyilvánvaló, hogy részükről semmiféle érdemszerző személyes cselekedet sem foroghatott fenn.

Mindenesetre rendkívül figyelemreméltó, hogy azok, akik ma foglalkoznak a kérdéssel, szinte mindannyian idegenkednek attól az eddig általánosan hirdett teológiai nézettől, hogy a meg nem keresztelt gyermekek nem juthatnak hozzá az örök boldogsághoz. S ez az idegenkedés — Drinkwater szerint — meg is érthető. Ne feleljük ugyanis, hogy az említett nézet még a középkorban keletkezett, amikor a földrajzi látóhatár szűkössége miatt a teológusoknak sejtelmük sem lehetett arról, hogy abban az esetben, ha nézetük megállja a helyét, a gyermekeknek kereken 90 %-a vesztené el üdvösségét. Mert ha sejtük — mondja Drinkwater —, akkor bizonyára elgondolkodtak volna azon, hogy miként hozzhatják összhangba ezt a hatalmas arányt Istennek mindenki-

re kiterjedő üdvözítő akaratával. Az ő állásfoglalásuk tehát nem elégséges, sőt hiányos megfontolásokon nyugszik, miért is nézetük belső valószínűségét méltán vehetjük tagadásba. A vita során is történt ugyan hivatkozás arra, hogy nemcsak gyermekek, de felnőttek is voltak már millió és milliárd számban a földön, akik nem részesültek a megváltás gyümölcseiből, érvnek azonban ez semmiképpen nem érv — jelenti ki Drinkwater —, mert elsiklik egy döntő különbség fölött. Afölött nevezetesen, hogy amíg a felnőttek, bármilyen hithez tartozzanak, a mi tanításunk szerint is mindannyian üdvözülhetnek, ha követik a lelkiismeretük szavát — a lelkiismeretre hallgatás ugyanis tudattalanul tartalmazza a keresztesség vágyát —, addig a gyermekek előtt — éppen, mert gyermekek — zárva maradna az üdvözülésnek ez a lehetőség is. Ők volnának tehát az egyedüliek az emberek között, akik a legesekélyebb személyes véték nélkül rekednének kívül az örök boldogságon.

Azt senki sem vonja és nem is vonhatja kétségbe, hogy az üdvösséghez a vízkeresztesség a szabályos kapu. Kivételként azonban a vágykeresztességet és a vérkeresztességet is felismerte az egyház. S Cajetan, a XVI. század elejének talán legnagyobb hittudósa, megpendítette már annak a lehetőségét is, hogy azokat a gyermekeket, akik keresztesség nélkül halnak meg, noha szüleik meg akarták őket kereszteltetni, a szülőknek csupán ez a vágya is „láthatatlanul megkereszteli”. A tridenti zsinat nem ítélte el ezt a nézetet; csak amikor a dömés Soto perbe szállt vele, töröltet-

te V. Pius a vonatkozó részt Cajetan munkájából. De ha eszerint komoly gondolkodók is lehetők tartották, hogy a szülők helyettesítően lépnek közbe gyermekeikért — írja Drinkwater —, akkor nem ennek a gondolatnak nagyon jelentős elmélyítését fedezhetjük-e fel abban — esetleg az egyháznak, mint Krisztus misztikus testének jobb és érettebb megértése kapcsán —, hogy Boudes azt a lehetőséget mérlegeli, vajjon maga az egyház nem jár-e helyettesítően közbe az üdvösségből személyes vétek nélkül kizárt gyermekekért?

Igaz, a másik oldal azt hozza fel ez ellen, hogy általános és önműködő megigazulás nincsen: vagy az kell hozzá, hogy az embert személyesen megkeresztelték legyen, vagy meg kell lennie az egyénben személy szerint legalább a vágynak, ha kimondatlanul is, a kereszttség után, avagy, mint a betlehemi kisdedeknek, személy szerint kell meghalnia Krisztusért. Ha már most az egyház — hangzik tovább az ellenérvelés — a keresztetetlen gyermekek helyettesítésében járna el, ezt csak általánosságban cselekedhetné, mert egyszerűen képtelenség, hogy mindegyes gyermekért letegye a keresztelési fogadalmat; az ilyen általános fogadalmat pedig csak akkor tekinthetnők elégségesnek, ha teljesen új értelmet adnánk a keresztelési fogadalomnak, olyan értelmet, amely beleütközik a hagyományba s így meg sem engedhető, Drinkwater azonban — s ezt már az *Orbis Catholicus* mondja — okkal feleli erre, hogy merőben önkényes az a beállítás, mintha az egyház valami névtelen tömegnek tekintené a keresztetetlen gyerme-

keket, mert hiszen Isten egyenként és nevükön szólítja őket. De tovább menve, a hagyomány is, amelyre hivatkoznak, meglehetősen kérdéses ebben a tárgykorben. Bizonyos, hogy általában mindig azt beszéltek és írták, hogy a meg nem keresztelt gyermekek ki vannak rekesztve az üdvösségből, Drinkwater szerint azonban nem közvetlen kinyilatkoztatási hagyománnyal állunk itt szemben, hanem tisztán értelmi következtetéssel, amely lényegében így fest: „Aki az eredeti bűnben hal meg, nem juthat a mennyek országába; ezek a gyermekek az eredeti bűnben hálnak meg; nem juthatnak tehát a mennyek országába.“ Az első tétel — mutat rá Drinkwater — a kinyilatkoztatásból való s így rendben is van. A második tételt azonban nem érezhetjük másnak, mint elszietett ítéletnek. Gondoljuk csak meg, ha egy közismert bűnöző visszautasítja a haldoklók szentségeit s nélkülük hal meg, vajjon joggal állíthatjuk-e róla, hogy ezután elkárhozott? Semmiképen sem. Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy a látszat emellett szól. A keresztetetlen gyermekek esetiében is legfeljebb odáig mehetne a „hagyományhú“ állásfoglalás, hogy ezeknek a sorsát is Isten könyörületességére kell bízunk, mert hiszen olyan állításra, hogy ezek a gyermekek a bűn állapotában léptek be az örökkévalóságba, semmi, de semmi sem jogosít fel minket.

Ehhez a ponthoz kapcsolódik a vitának arról való tanúskodása is, hogy a gyermekek szolidaritását a második Adámmal, vagyis Krisztussal magától értetődőnek találja mindenki. Vannak azonban, akik tagadják azt a jelentőséget, amelyet eb-

ben a vonatkozásban Boudes tulajdonít neki. Tagadják az-
zal, hogy már felhozott megokolás-
sal, hogy ez a szolidaritás csak
személyes cselekedet és nem az
egyház globális fogadalma út-
ján válhatik valósággá. Szer-
intük ez kitűnik mind a szent-
írásból, mind az egyház tanítá-
sából, amely a vágykeresztység-
nek más formáját, mint az üd-
vösségre való egyéni vágyódást,
soha „nem vette tekintetbe”. De
érve az, hogy nem vette tekintet-
be? — kérdi Drinkwater. Szer-
inte nem, mert hiszen a dog-
matörténet tanúsítja, hogy az
egyház sok mindent felfedezett,
amit a korábbi idők „nem vet-
tek tekintetbe”.

Itt tér ki azután Drinkwater
arra a nézetre, hogy a keresztel-
etlen gyermekek számára kü-
lön hely van a túlvilágon, s
megjegyzi, hogy némelyek ezt
egyenest hittételnek tüntetik
fel. Ez a hely lenne az a bizo-
nyos „limbus puerorum”, amely-
lyel kapcsolatban sok teológus
érvelt már akként, hogy mi-
után létezik ilyen hely, nyilván
nem állhat üresen. Létezésére
vonatkozóan pedig idézték a
második lyoni zsinatot és XXII.
János pápát. Ez a pápa azon-
ban, aki a limbust a pokol
enyhébb büntetésű részeként je-
lölötte meg, lakóiról csupán any-
nyit mondott, hogy azok kerül-
nek oda, akik az eredeti bűn
állapotában haltak meg. A kér-
dés viszont, amelyet ma vita-
tunk — emeli ki Drinkwater —
egyéltalán nem a limbus, ha-
nem éppen az a körülmény,
hogy ezek a meg nem keresztelt
gyermekek valóban az eredeti
bűn állapotában vannak-e s nem
szabadultak-e attól egy „látha-
tatlan kereszttség” útján? Sze-
repelt a limbus a jansenizmus
történetében is. A jansenisták

a pelagiánus gondolkodás ter-
mékének mondották és tagadták
a limbust. Szerintük a keresztel-
etlen gyermekek, noha csu-
pán az eredeti bűn terheli őket,
az elkárhozottak sorsában osz-
toznak és a pokolban a helyük.
Ezt a nézetet VI. Pius mint
„téveset” visszautasította. Bár-
hogy értelmezzük is a további-
akban ennek a pápának a lim-
busra vonatkozó tanítását — ír-
ja Drinkwater —, kétségtelenül
kiviláglik belőle, hogy az egy-
ház enyhébben gondolkodik a
keresztetlen gyermekek sorsá-
ról, mint a jansenisták. Érdekes
különben, hogy a limbus szó-
szólói is újabban már a „termé-
szetes boldogság” állapotának
tekintik ezt a helyet, míg régeb-
ben kifejezetten büntetésnek
fogták fel, ha csekélyebbnek is
a pokolbelinél.

Sokan utaltak a vitában arra,
hogy az egyház nem hajlandó
eltemetni a keresztetlen gyer-
mekeket, még akkor sem, ha ke-
resztények a szülei. Ez nyil-
vánvalóan liturgikus hagyomá-
ny — mondották —, a litur-
gikus hagyományt pedig olyhá-
kell venni, mint hithagyományt:
„lex orandi lex credendi”.
Drinkwater ezzel szemben ah-
hoz a másik oldalhoz csatlako-
zik, amely ebben a tekintetben
is fenntartással él. Minden
tárgyismeret arra vall ugyan-
is, hogy itt nem annyira litur-
gikus hagyománnyal, mint in-
kább morálteológiai ösztönzé-
sekkel és egyházjogi rendelke-
zésekkel van dolgunk, ezek pedig
olyan mozzanatok, amelyek nem
forrásai, hanem csupán követ-
kezményei a dogmatikusok ta-
nításának. Ez a liturgikus ha-
gyomány tehát nem bizonyít
semmit. Egyébként pedig —
hangsúlyozza Drinkwater — sen-
ki sem állítja azt, hogy a ke-

resztleetlen gyermekek üdvözülése bizonyos. Bármilyen valószínűnek lássék is, ez csupán egyike a lehetőségeknek. Egészen természetes viszont, hogy az egyház a szentségi gyakorlatban mindig a bizonyosság-hoz tartja magát. Ezért is sürgeti és fogja sürgetni a jövőben is az újszülöttek mielőbbi megkeresztelését.

Fölöttébb meg kell azonban fontolnunk — folytatja Drinkwater — a következőket is: Ha a magzatok és gyermekek oly gyakran nyugtalanok és a kétségek miatt szenvedő szüleinek egészen jó és kifogástalan teológiai érvek alapján megadhatjuk a reménységet, akkor egyáltalán megállhatja-e a helyét és helyénvaló-e felhozni ellenérvként a vízkereszttség szükségességét? Hihetjük-e vajon, hogy Krisztus Urunk azért rendelte el a keresztiséget, hogy szaporítsa vele az ember aggodalmait? Igen — füzi tovább immár az *Orbis Catholicus* Drinkwater gondolatait — felvethetjük és fel is kell vetnünk a kérdést: „Mi a különbség a valóságban aközött, ha felteszszük, hogy a keresztleetlen gyermekek személyes vétük nélkül *„de facto“* ki vannak zárva az üdvözülés lehetőségéből, és aközött, ha azt a megdöbbentő kijelentést tesszük, hogy ugyanaz az Úr Jézus zárta ki őket ebből, aki azért halt meg, hogy eltörölje mindenkinek bűneit? Az, hogy mi különbséget tesszünk negatív és pozitív elevelelendelés között, valóban az utolsó szó lenne ebben a kérdésben? Azok, akik a vitában a szigorúbb álláspontot képviselték, a másik oldalnak érzelgősséget hánytak a szemére. Ennek a szemrehányásnak azonban szerintünk pontosan annyi

értéke van, mintha a másik oldal azt felelte volna erre, hogy nem-érzelgős ellenfeleik bizonyára nem sírtak volna Lázár sirjánál“.

Mint várható volt, a vitába belekerült a teológusok „consensusának“, „egyetértésének“ problémája is. Köztudomású ugyanis, hogy a keresztleetlen gyermekek ügyében messzemenő egyetértés alakult ki a teológusok között. Nagyobb súlyt a legutóbbi időkig csupán három teológus ellentétes véleménye kapott. Ezek: Cajetan, Klee és éppen Boudes. A teológusok egybehangzó nézetét azonban, mint a vatikáni zsinat kimondotta, csak akkor szabad „az egyház tanításának“ tekinteni — állapítja meg Drinkwater —, ha ez az egyetértés arra vonatkozóan áll fenn, hogy valamely meghatározott tétel kifejezetten, vagy bennfoglaltan kinyilatkoztatott igazság. S idézi Drinkwater Van Noort elismert művéből: „A tisztán vélemény (opinio) akkor sem kötelez, ha általános... A teológusok egyetértő véleménye csak akkor kötelez, ha annak tartalma oly szorosan függ össze a kinyilatkoztatással, hogy a hit vagy a vallás veszélyeztetése nélkül kérdésessé nem tehető.“ Már pedig ettől — jelenti ki Drinkwater —, ami a keresztleetlen gyermekek sorsát illeti, ugyancsak messze van a teológusok egyetértő véleménye. Amennyiben pozitív forrásokra támaszkodik ez a vélemény, elsősorban az említett jansenista tétel elítélése az, s még régebből Szent Tamásnak az a tanítása, hogy a meg nem keresztelt gyermekek „nem szenvednek az örök boldogság elvesztése miatt, miután soha nem voltak abban a helyzetben, hogy elérjék azt“.

Valóban merészség volna azt állítani — jegyzi meg Drinkwater —, hogy ez a teológiai alap különösebben teherbíró lenne.

A vita mindaddig azt a benyomást kelti — zárja beszámolóját az *Orbis Catholicus* —, mintha a véleménykülönbségek bizonyos mértékben csak kiéleződtek volna. Egyik oldalra tömörülnek a hívős teológusok, akik érzelmességet nem tűrő módon ítélnének íróasztaluk mellől a kereszteleetlen gyermekek fölött, másik oldalon felsorakoznak a lelkipásztori gyakorlatban is benneélő papok, akik számára ez a kérdés többet jelent, mint tárgyat tudományos értekezésekre. Talán érdemes idevennem, hogy egy derék ír plébános, aki maga is résztvett a vitában, azóta azonban az életből elköltözött, a Drinkwaterhez juttatott feljegyzés szerint ezeket mondotta a halálos ágyán: „Várjatok csak, ha a mennyekbe érkezem, vödört és vizet kérek Szent Pétertől s nyomban nekifogok, hogy mind megkereszteljem ezeket a gyermekeket.“ Egy másik hozzászóló pedig, ugyancsak plébános, kissé darabos fejtegetéseit így fejezi be: „Isten azt cselekszi, amit akar, s nem kétséges, hogy mindaz helyes, amit cselekszik. Ám, az sem vitás, hogy Ő volt, aki belénk öntötte a jogosnak és méltányosnak érzetét. Ezért mondhatta Abrahám büntetlenül az Úrnak: „Ez nem az a mód, ahogy a föld bírása igazságot gyakorol.“ Ha tehát van egy út annak megmutatására, hogy Isten ebben a kérdésben is nemcsak igazságos, de akként igazságos, hogy azt mi be is láthatjuk, akkor miért ne reménykednénk abban, hogy a teológusok fel is fedezik ezt az utat

és hogy az egyház majd jóváhagyásával szentesíti azt?“

Aki az *Orbis Catholicus* beszámolóját írta, maga is a most kibontakozó új felfogást képviseli. S ennek ad hangot, immár nem vitázó formában, Franz S. *Krösbacher* is, aki a módszeres teológiai megalapozásra is kísérletet tesz. Erről azonban legközelebb.

*

Azzal adták kezembe a *Zeitschrift des Vereines Deutscher Ingenieure* áprilisi számát, hogy valami izgalmas írást találok benne. Kissé gyanakodva nyúltam hozzá, mert a címlap vastag betűkkel hirdette, hogy emlékszám ez a „portechnikai szakbizottság“ negyedszázados jubileumára. S valóban, a terjedelmesebb közlemények mind a porról szóltak: robbanó ipari porokról, üledékképzetek poráról, gabenamalmok poráról, s fel sem tudnám sorolni a rengeteg porféleséget, amikről bizony sejtelnem sem volt, de amik bevallom, ezután sem foglalkoztatnak. Ellenben igenis megakadt a szemem a kozmikus poron, a sokat emlegetett „csillagporon“, amely nyilván nem a mérnöki ismeretek fejlesztése, hanem csupán a német alaposágú teljesség okából került a földi porok mellé, helyesebben fölé. S a róla szóló tanulmányt, miként megjósolták, izgalmasnak is, még hasznosnak is találtam. Szerzője *Pascual Jordan*, a neves hamburgi egyetemi tanár, aki remekül érzékelteti cikkében a világtérség mai tudományos szemléletét is.

Megtudjuk így mindenekelőtt, hogy az űrben levő kozmikus anyag csak részben tömörült csillagokká; legalább a fele az u. n. „sötét-tömegekben“ gáz és

por formájában oszlik szét. Ezek a sötét-tömegek legszembevetőbben a különböző spirálkódókban lépnek elő. Jordan megjegyzi: a „spirálkód“ elnevezés abból keletkezett, hogy ezeknek a képződményeknek egyes formacsoportjai kifejezetten spirálisok. Vannak azonban formák, így az u. n. elliptikus kódók, amelyeknél a spirálkarok teljesen hiányzanak. Hiányzanak tehát azok a világos csillagtipusok, amelyek a tulajdonképpeni spirálkódóknál éppen a karokat alkotják. Mint-hogy a „spirálkód“ elnevezés így nem egészen találó, gyakran neveztek egyszerűen „kódnek“ is a tejútszerű kozmikus képződményeket. Ez azonban hátrányosnak bizonyult, mert sok képződményt a mi Tejútunkon belül is „kódnek“ hívunk, és pedig a Tejút sötét-tömegeirek azokat a darabjait, amelyeket a szomszédos csillagok fénye hoz ragyogásba. Spirálkód tehát annyit, mint tejút s valamenynyit a mi saját Tejútunkhoz hasonló s vele rokon képződmény. Nyersen úgy jellemezhetnők a világmindenséget, hogy mérhetetlen térség az, amelyben számtalan tejút szóródik el. A mi Tejútunk, mint ismeretes, hatalmas csillagrendszer. Ennek belsejében ülünk mi Napunkkal együtt, de semmiképen sem a közepében. A csillagok száma ebben a rendszerben mintegy 100 milliárd s az egyes csillagok tömege kevés kivétellel megfelel a Napénak; fényerejük már nagyon különböző: átlag 1/50-e a Napénak, de vannak igen fényes csillagok is, amelyeknek fényereje tízezer-szer, sőt százezer-szer nagyobb, mint a Napé. Ennek az óriási csillagfelhőnek alakját a közepén kiduzzadó diszkoszhoz ha-

sonlíthatjuk, amelynek átmérője 100.000 fényév, vastagsága 20.000 fényév. (Egy fényév tudvalevően az a távolság, amelyet a fény egy év alatt fut meg, kereken 9 és fél billió kilométer!) Mindezek a megállapítások persze hosszú kutatások és számítások eredményei, amelyek közül a legújabbak éppen a Tejútunk spirál-alakjára vonatkoznak.

A Mount Wilson és a Mount Palomar csillagdáinak műszerei, amelyek a mai technikai kor valóságos csodái, egy- és kétmilliárd fényévnyi hatótávolságukkal olyan térséget tártak a megfigyelés elé, amelyben kereken egy milliárd elliptikus és spirálkódót találunk. Ezek nagyjában azonos módon oszlanak meg az űrben, helyenként azonban kissé sűrűbben fekszenek, ahogy nevezik: ködfészkekben, vagy ködrakásokban. *Baade* német csillagásznak, aki már negyedszázada Kaliforniában dolgozik, nemrégiben feltűnt, hogy vannak ködfészkek, amelyekben az egyes kódók nem mutatnak semmiféle sötét-tömeget és spirálkarjaik sincsenek, holott egyéb szerkezeti sajátosságaik miatt mind a régebbi gondolatát, hogy a spirálkarokat alkotó igen világos csillagok csak azokban a tejútakban lépnek fel, amelyekben jelentős mennyiségű sötét-tömeg halmozódott össze. Igen, de miért nincsenek sötét-tömegek a szóbanforgó ködfészkek egyes ködeiben?

Baade és *Spitzer* közösen dolgozott ki erre elméletet. Abból indultak ki, hogy a spirálkódók egymástól való oldaltávolságai aránylag csekélyek, ha figyelembe vesszük átmérőjü-

ket. Mondhatni, összezsufolyodnak a térben, nem úgy, mint a csillagok, amelyek a mi Tejútunkban is oly ritkán vannak elszórva, hogy a legközelebbi két csillag közt is egy vagy több fényévnyi távolság marad, holott az egyes csillagok tömegeinek sugara nagyon kivételesen éri el az egy „fényórát“, s jobbra csak egy „fénymásodpercet“ tesz. A ködfészkekben azután oly nagy már a torlódás, hogy a ködök, amelyek mind-egyikének saját mozgása van, nem egyszer összeütköznek. A kérdéses fészkek ködei közül az utolsó 3 milliárd évben legalább egy ilyen összeütközésen már valamennyi átment. A viszonylag nagy sebesség — kerekén 1000 kilométer másodpercenként — miatt a csillagok a találkozás ideje alatt csak kevéssé befolyásolják egymást, a sötét-tömegek azonban — ezek az óriási térre kiterjedt egészen ritka gáz- és közberakódott portömegek — egymásba csapódnak és vad fürgetegben szóródnak ki a világűrbe. Vagyis a spirálködök találkozása azzal jár, hogy kölesönösen megtisztulnak a gáztól és a portól.

Az érdekes elméletet — írja Jordan — csodálatos módon alátámasztotta legutóbb a rádió-asztronómia.* Több mint száz olyan „pontforrást“ állapítottak meg a világűrben, amelyek rövidhullámú sugarakat küldenek szét. Ugy látszik azonban, hogy azok az objektumok, amelyeket a rádió-asztronómia ismertet meg velünk, túlnyomórészt hozzáférhetetlenek a távcső számára, mert a sugárzások forrásai közül csak igen keveset tudtak még optikailag is azonosítani.

* Ezzel az új tudománnyal már foglalkoztam a *Vigilia* 1952. decemberi számában.

Baadának mindenesetre sikerült egy ilyen azonosítás, amivel egyben azt is bebizonyította, hogy két köd éppen most keresztezi egymást, és pedig a Hattyú csillagképben. Az öszszeesapódás folytatás ionizált gáztömegek az elméletileg megkívánt intenzitású rövidhullámokat árasztják s így a két köd a rövidhullámú zörejek erős forrása lett. Valószínű egyébként, hogy egy másik, bár gyengébb forrást — a Perseusban — szintén két egymást keresztező spirálköd hozott létre.

Azt a tényt, hogy a világos fehér és kék csillagok — szaknyelven az „I. népségbe“ tartozók — csak a sötét-tömegeken belül ragyognak fel, szükségszerűen kiinduló pontnak kell vennünk annak a szerepnek tisztázásához, amelyet a por- és gáztömegek visznek a mindenség fejlődéstörténetében. *Kant* és *Laplace* óta végtelenül sokat elmélkedtek erről — mondja Jordan —, ma már azonban nemcsak sejtésekkel és feltevésekkel, hanem tapasztalatilag igazolt tudással is rendelkezünk.

A kozmikus gáz és kozmikus por vizsgálatánál elsősorban a mi Tejútunk sötét-tömegei jönnek szóba. Ezeket helyenként megvilágítja a közeli csillagok fénye. A fényt ugyanis a por visszaveri s ez ragyogásra gerjeszti a gázt. Az Orion-köd különösen ismert példája ennek. Az atomfizika biztos alapot nyújt annak a bonyolult folyamatnak megértésére, amelyen keresztül a csillagfény ragyogóvá teszi a gázfelhőket, mindeneke előtt azáltal, hogy az ibolyántúli csillagfény látható hullámhosszúságra alakul át. A hidrogén mellett, amely a kozmikus anyag főtömeget teszi,

más elemeknek is szerepük van ebben; jóllehet a hélium kivételével egészen csekély a mennyiségük, viszonyítva a hidrogénéhez. Mindezek a világító gázködökre vonatkozó vizsgálatok azonban nagyon keveset árulnak el a kozmikus porról, miután csak az u. n. „reflexiók ödöknél” vehetjük számba a por fényhatásait. A mi Tejútunkon belül a por jelenlétére, térbeli elhelyezkedésére és fizikai tulajdonságaira főleg a messze mögötte fekvő csillagok fényére gyakorolt befolyásból következtethetünk, olyan esetekben, amikor ennek a fénynek egyes útja hosszú távolságon át ezen a poron halad keresztül. A fény elnyelése következtében ugyanis árnyék borul a porfelhőkre, amely árnyék hosszú út esetében teljes sötétséggé válhatik. A hozzánk jutó fény ilyen gyengítése mellett azonban rendszerint meg is vörösíti a por a mögöttes csillagok fényét s ennek a vörösítésnek fokát meg is mérhetjük, ha pontosan ismerjük a kérdéses csillagok típusát, vagyis tudjuk, hogy a por befolyása nélkül milyen színűnek kellene lennie a fénynek. Már ezek az adatok is tájékoztatnak a Tejútunkban levő por egyik legfontosabb fizikai tulajdonságáról, nevezetesen a szemcsék nagyságáról. Egyes esetekben, mint a híres „Szénzsáknál”, a porszemésének nagyobbnak kell lennie, mint a fény hullámhossza, mert semmi fényszórást sem észlelünk, csupán a fény elnyelését. Általában azonban a fény vörösödése azt mutatja, hogy túlnyomórészt igen kicsiny szemcsékről van szó. Számítások szerint az átmérőjük egy százvezred centiméter lehet. Legújabbban megállapították a porfelhőkön át-

haladó csillagfény gyenge polarizációját is, ami arról tanúskodik, hogy a porszemcsék magneses mezőben helyezkednek el. A kutatások most ebben az irányban is folynak.

Amit eddig mondottunk, már jó részét tartalmazza annak, amit közvetlen tapasztalásból tudunk a tejúti portömegekről. Ezen túlmenően több holland csillagász, *Van Oort* és *Kramers* vezetésével, értékes elméleti kutatásokkal járult hozzá a tudományos megismeréshez. Tulajdonképeni céljuk annak megértése volt, hogy gáz és por sűrűsödéséből miként képződhetnek végül is csillagok, mert hogy ez a fejlődés tényleges menete — jelenti ki Jordan —, azt a legtöbb csillagász bizonyosra veszi. Ő maga — fűzi hozzá Jordan — kételkedik ebben és a csillagok keletkezésének egészen más lehetőségeit mérlegeli. A teljes pártatlanság irányítja azonban, amikor összefoglalja azt, ami eddig igazoltnak tekinthető.

A Tejút térségének hőmérséklete és az ismert sűrűségek mellett csak a hidrogén, a hélium és a neon marad meg teljesen gázformában, míg a többi elemek hajlanak arra, hogy szilárdra fagyjanak. Azok az atomok és molekulák azután, amelyek egy-egy ilyen szilárd testcskébe ütköznek, rátapadnak arra és megnagyítják feltéve természetesen, hogy nem hidrogén-, hélium-, vagy neonatomok. Miután a hidrogén és a hélium után szén, oxigén és nitrogén van a legnagyobb mennyiségben, főleg ezek az elemek alkotják a szilárd testcskéik anyagát, többnyire hidrogénnel vegyülve. Ebből az következne, hogy idővel el kellene tűnnie a világűrben minden gáznak,

amely szilárdulásra képes. Hogy mégsem ez történik, annak oka nyilvánvalóan az, hogy a porfelhők keresztjezésekor kis sebesség is elegendő az összeütköző szemcsék elpárologtatására.

Kétségtől nagy fontossága van Baade ama megállapításának, hogy a világos fehér és kék csillagok csak ott lépnek fel, ahol sötét-tömegek is vannak. Ez ugyanis amellelt látszik szólni, hogy ezek a csillagok újonnan és valóban a tömeganyagból születtek, minthogy jelenlegi óriási fényerősségükkel nem létezhetnek túl hosszú idő óta. Nyomós okok viszont aligha engednek kétséget abban a tekintetben — írja Jordan —, hogy a spirálkaroknak ezek a világos csillagai legalább is jelentős részben csupán „megfiatalodáson” mentek át a sötét-tömegekben. Ezt úgy kell felfognunk, hogy nem különösebb fényességű csillagok, amelyek saját mozgásuk folytán belefutnak az ilyen felhőkbe, anyagot vonzanak magukhoz, mondhatni: felhizlalják magukat gázzal és porral s ilyen módon új „üzemanyagot” szereznek ragyogásukhoz. Csak miután annyira telítődtek, hogy fényerősségük a maximumra emelkedett, gátolja meg a sugárnyomás a további gyűjtést. Egészen bizonyos, hogy ennek a megfiatalodási folyamatnak, amelyet sok tapasztalati tény támaszt alá, jelentős szerepe van a mindenség életében, de hogy mekkora, azt a további kutatásnak kell felderítenie. Nem tudjuk azt sem, hogy a spirálkarok összes csillagai megfiatalodott csillagok-e, vagy vannak közöttük újonnan keletkezett csillagok is. Ha az tűnnék ki, hogy a sötét-tömegek csak a csillagok megfiatalodásához járulnak

hozzá, akkor a por szerepe lényegesen csökkenne a mindenség életében, mert ilyen megfiatalodás a tiszta gázfelhőkben is végbe mehet. Viszont ha bizonyítást nyer, hogy igazi csillagszületés történik a sötét-tömegekből, akkor a kozmikus por az első fokát fogja jelenteni annak a fejlődésnek, amely a gáznemű ősanyagtól a csillagok és csillagrendszerek felé visz.

Ilyen körülmények között nagyonis megérthetjük, hogy mekkora figyelmet keltett a legutóbb *Ambarzumian* szovjet-orosz csillagász, aki tapasztalati érveket sorakoztatott fel amellett, hogy ma is vannak keletkezőben új csillagok. Egy esetre vonatkozóan — egy ís csillagból álló csoport a Perseusban — Jordan is elismeri: egyes mozzanatok valóban azt mutatják, hogy nem csupán megfiatalodásról, de új csillagalakulásról van szó.

Függetlenül ezektől a messzetelektől kérdésektől — fejezi be Jordan — a kozmikus por döntő jelentőségű számunkra, emberek számára, mert neki köszönhetőek létezésünk anyagi feltételei. Az ugyanis kétségtelen, hogy legalább is a bolygórendszer s benne Földünk a gáz és por összezsufolódásából származik. A nagy bolygók vegyi összetétele ma is eléggé pontosan ugyanaz, mint a kozmikus poré. A kis bolygóknál csak azért más a helyzet, mert az eredetileg ott is vegyileg kötött hidrogén, esekély maradványoktól eltekintve, valami módon felszabadult és a hidrogénnek azzal a jóval nagyobb mennyiségével együtt, amely sohasem volt vegyileg megkötve, a világűrbe távozott. Erre vonatkozóan azonban még sok részletkérdés vár tisztázásra.

A KIS ÚT

Lánykoromban mély vallásos életet éltem. Lelki haladásom volt a legfőbb problémám. Órákat töltöttem imában, elmélkedésben és a legkeményebb önmegtágadásokat választottam. Mégsem lettem apáca, hanem férjhez mentem. Szerettem és szeretem az uramat. Azt azonban látnom kell, hogy most távolabb vagyok az Úristentől. Négy gyermekem van. Hajnaltól éjjelig helyt kell állnom mellettük. Édesanyám is nálunk van és bizony beteg, ezért úgy érzem, nem fogadhatom el férjemtől, hogy ha már anyámat tartja, még valami segítséget is fogadjon mellém. Ha este hazajön, szeretnék számára derűs, csendes órákat biztosítani; azt előre meg kell dolgoznom napközben, igazán nem érek rá, hogy órákat imádkozzam és ami az önmegtágadásokat illeti, szégyelem magam, de őszintén szólva még csak nem is gondolok rá, hogy valami önmegtágadást gyakoroljak....

Milyen jó, hogy még lánykorában ilyen szép lelket imádkoztál és elmélkedtél ki magának, meg hogy önként vállalt önmegtágadásaival az Úristen kegyelmének befogadására ilyen alkalmassá tette magát... Lám, mégcsak nem is tudja, milyen helyesen, és igazán az Úristen útján jár. Talán nem is szabadna megzavarni ezt az őszinte aláztatosságot, de egy-két dolgot mégis korrigálni kell és azért tudatosra kell tenni az egészet.

Imádkozni és elmélkedni nem hogy órák hosszát kell, de mindig és állandóan. Ezt lehet munkaközben is, röpimákkal imasóhajokkal. Amikor keresztet rajzol kisbabája grizpéjé fölé, Istentől kér áldást a gyermek egészségére, amikor tiszta ingecskét ad rá, lelkének tisztaságát kéri Istentől, amikor piros, álomittas arcát látja, megköszöni Istennek ezt a szép kis emberbimbót... ima lehet itt az egész élet, anélkül, hogy egy perere is elvonuljon a családjától.

Nem gondol önmegtágadásra, amikor gyermekei igénybe veszik egész napját, beteg édesanyja helyét is dolgozik, nehogy ő terhére legyen vejenek. Jól van asszonyom, nagyon-na-

gyon jól van. Csak egyetlen egy ne volna; hogy ezért Istentől távol érzi magát. Isten küldte a férjét, Isten küldi a gyermekeket, Isten küldi édesanyjának a betegséget, amikor őket szolgálja, Isten akaratát szolgálja. Ha édesanyjához kedves, készséges derűs és így megkönyviti szenvedéseit és nem érezheti vele az így keletkező munkatöbblet terhét, — ha gyermekeinek derűs, növesztő-fejlesztő gyermekkort biztosít és nem sópáncodik Istennek minden új kis teremtményének érkezésekor, hanem ölelő két karjával vonja szívéhez, — ha az urának szép, kényelmes, derűs, megnyugtató otthont tud csinálni — ó, ide nem kell más, csak csokorba foglalni a virágokat és Isten oltárára tenni. Egy gondolattal reggel, egy gondolattal este, egy gondolattal, amikor baj van, egy gondolattal, ha öröm van, egy gondolattal, ha kellemetlen vendég jön, egy gondolattal, ha valami nagyon kellemesről kell lemondania: Istenem, Neked, Érted!

Nemcsak szőrzsákban és ostorozásban lehet önmegtágadást gyakorolni, van aszkézise a mo-solygásnak is. A ma emberétől ezt kívánja az Isten. (f)

NAPLÓ

ERNST WIECHERT. Egy kritikusa Midas királyhoz hasonlította: minden arannyá válik a kezében — mondta róla. Egy másik arra figyelmeztetett, mily rosszul ismerik, mennyire félreismerik őt még azok is, akik szeretik a könyveit: „Holmi magasztos tájköltőnek vélték, mert egyre az erdőről, faluról, szántóföldekről mesél; konzervatívnak, mert szívesen rajzolja a régi nemesség típusait; afféle élet-reformátornak, mert az egyszerű falusi élet híve; kereszténynek, mert tisztelettel beszél a bibliáról; mindenképpen olyasvalakinek, akit könnyű meghatározni, könnyű az írótipusok között elhelyezni“. Holott sokkal több és sokkal mélyebb; s pályája, mint egy lélek útja, szinte jelképesen nagy és jelentős.

1887-ben született Kelet-Poroszországban; Königsbergben végezte tanulmányait s 1911-től a világháborúig tanár. 1917-ben súlyosan megsebesül, sokáig betegeskedik, csak nehezen nyeri vissza testi-lelki egészségét. 1933-ban, a nemzeti szocializmus uralomra jutásakor lemond katedrájáról, elhagyja Berlint, Dél-Bajorországba költözik és csak a költészetnek és természetnek él. De — mint egyik elbeszélésében írja — „az igazságtalansággal szemben lehetetlen hallgatni“: 1934-ben, 1936-ban nyíltan tiltakozik a nácizmus hatalmi szelleme és erőszakossága ellen, s hiába veszi ellenőrzés alá a Gestapo, újra kifejezést ad véleményének Göbbelshez intézett levelében; határozottan védelmébe veszi az üldözött Niemöllert: Himmler Buchenwald hirhéd koncentrációs táborába küldi. (Itteni élményeiről szól megrázó könyve: „A halottak erdeje“). Az ismert író elhurcolása világszerte akkora fölháborodást kelt, hogy Göbbels kénytelen közbelépni érdekében Himmlernél; kiengedik, de azzal a figyelmeztetéssel, hogy bármínő rendszerellenes állásfoglalásánál „fizikai megsemmisítése“ lesz a következménye. A háború után, 1945-ben tette azt a kijelentését, hogy a haláltáborok szégyene ráhárul az egész németségre, amit honfitársai sehogyan sem tudtak megbocsátani neki. (Erre vonatkoznak szemelvényünk célzásai). Mind többet tartózkodott ettől fogva Svájcban; ott, Zürichben hallotta 1950 májusában Tadei de Gandra „Missa sine nomine“ című szerzeményét, amelytől utolsó regényének címét kölcsönözte. Alighogy a művet befejezte, 1950 augusztus 25-én meghalt.

Pályája első felében a keletporosz tájat, erdőit, dűnáit, képeit, hangulatait idézte olvasói elé valóban varázslatos, erősen muzikális stílusával; ő hozta az utolsó hírt erről a sajátos, germán mítoszok emlékeivel átjárt, elmerülő világról.

De ha ennyivel beérte volna, műve nem volna több a modern regionalizmus történetének egyik szép fejezeténél. Wiechert azonban, bármennyire visszavonzotta is a szíve, kinőtt tájából s túllátott a hazai erdők horizontján; az emberi élet értelmének, sorsának titkának, evilági rendeltetésünknek nagy kérdéseire keresett feleletet. Nagy regénye, a „Jeromin-fiúk“ — egyik bírálója szerint — „harmónikus összeolvasztása primitív — germán — mágikus elemeknek, mg az ótestamentum messzianisztikus akaratának arra, hogy Isten igazsága érvényesüljön a földön“. Egyik-

másik valóban öszövetsegi szabású, értelemért, igazságért küszködő hőseiből olykor mintha egy panteista szólna: valaki, aki hiszi, hogy van Isten, de nem találja, mert egynek véli a világgal. De napirendre térni Ister kérdése fölött a regényben még káromló is sem tudnak; úgy vannak, mint akit „halalos ellenségével láncoltak össze. Megölte ugyan, mégsem szabadult meg tőle. Hozzábilineselik a láncok; s karjában ez a halott ellenség könnyebben talán, mint az élő, aki valahol a felhők mögött állt!”

De nemcsak Isten problémája nyugtalanítja ezeket a hőseket, hanem a kereszténysége, az Egyháze is. Nem szektások, és keserű kritikájuk a szerelmükben csalódottaké. Nem Krisztust illeti, nem is a kereszténységet, hanem a keresztényeket. Hogy gyávák, lanygosak, megalkuszoknak törvényeikkel s a szeretet nagy próbáin csődöt mondanak. „Kétezer éve várja az emberiség, hogy a keresztények beváltsák Krisztus szavait; s mit kap segítség és enyhület helyett? szavakat és szavakat, holott mennyivel jobb volna kenyeret adni, mintsem szép szölamokat mondani az élet kenyeréről!” Kemény ígék: Wiechert egy elmélyedő katolikus kritikus mondja velük kapcsolatban: „Ezek a panaszok félreismerhetetlenül a kereszténység, helyesebben a keresztények csődje fölötti őszinte fájdalomból és egzisztenciális csalódásból fakadnak; ezért egyetlen kereszténynek sincs joga hozzá, hogy ne vegye komolyan őket. Sőt, azt a kérdést sem árt föltennünk, nem terhel-e bizonyos fokig a keresztényeket a felelősség azért, hogy Wiechert nem keresztény?”

A fejlődés íve, mely a „Jeromin-fiúk”-ban indul el, Wiechert utolsó regényében, a „Missa sine nomine”-ben éri el a tetőpontját. A cím értelme s a regény végső mondandója ez: nekünk magunknak is végre kell hajtánunk a magunk benső „átlényegítését”, indulatainknak tevékeny szeretetté szublimálását, mint ahogy a regény lágerből szabadult hőse, Liljecnra Amadé avatja szenvedések, haragok és bosszúvágyak legyőzésével szép emberi áldozattá, „névtelen misévé” életét. „Vannak korok, amikor az emberek csak a drótsövényekben hisznek; de el kell kezdeni másban hinni végre” — vallja a hős, és miután a világundor és emberiszony utolsó kísértését is legyőzi s a gőgös magány korlátját is ledönti, elindul „az élet örökkévalóságá”, a szeretet felé. Ez Wiechert tanítása, ez — mint a „Missa sine nomine” ismertetői mondják — „testamentuma”: elindulni a háború pusztításai után s megkeresni „azt az igazi nagy egyszerűséget, ami az Isten”; meguyítani szívünket testvéreink, az emberek felé, mert szükségünk van rájuk és szükségük van ránk, és mert „míg egyetlen ember szívében a szeretet egyetlen kicsiny lángja ég, nincs veszve a világ”.

(Szemelvényünk az író 1950-ben megjelent, „A maradandó haszon” című önéletrajzi művéből való). (ry).

PROKOFJEV. A modern zene egyik kiemelkedő alakja szállt sírba Prokofjevvel. 1891-ben született, Pétervárott s Moszkvában tanult, Rimszki-Korszakovnak, Ljadovnak volt a tanítványa. A modern zene forradalmának nem tartozott sem a legcsöndesebb, sem a legkevésbé merész egyéniségei közé, s a húszas évek elején formái — és olykor formalisztikus — kísérleteiben volt annyi

erő, eredetiség és lendület, hogy egyes kortársait, főként a nála valamivel fiatalabbakat, az új zene egész problematikájának újból való átgondolására ösztönözte. Egyikük, Henri Sauguet így emlékszik vissza erre a hatásra, 1921-ből: „Rendkívüli benyomást keltett bennem a temperamentuma, és személyes, modern zenei nyelvé, mely mégis szoros és közvetlen kapcsolatban maradt azokkal a nagy muzikusokkal, akiktől én a magam tizenkilenc esztendejével még nem tudtam függetlenül. Annymira elbűvölt, hogy újra végig kellett gondolnom azt a zenei irányt, amelynek akkoriban elköteleztem magamat, és teljesen megerősített abban a meggyőződésemben, hogy olyan zenét kell írni, ami közvetlenül és kizárólag csak zene, úgy, ahogyan Mozart, Haydn és Schubert példája mutatja. S arról is meggyőződött, hogy ezt a célt szabadságban, személyes hangunk elvesztése nélkül elérhetjük“.

Prokofjev egyebként ekkoriban, a húszas években, — (Párisban él és rengeteget utazik), — ahogyan kortársai földézik alakját, nem tartozott a „könnyű emberek“ közé; ingerlékeny, szeszélyes természet, kissé vadóc és magányos; olyan, mint ekkoriban a zenéje: vad és védekező, merész és érzékenységet a groteszk humor árca mögé rejtő, lázas, szikrázó, szellemes, sokszor szinte agresszív; a forma modern virtuóztatása mögött mintha nem mindig volna megfelelő súlyú tartalom, vagy mintha a művész lelke már másutt járna, miközben élményét formába önti. Általában azonban ott érezni benne valami szenvedélyességet, megalkuvást nem ismerő keménységet, valami régi formákat széttörő, újak felé kitörő lázat, valami benső hevületet, amely sajátos benső izzást és a belső tüzből fakadó külső csillogást ad pályája e lázadó korszakában írt műveinek is.

A halálakor írt megemlékezések egyikében egy tetszetős vázlatfélélt olvashattunk a modern zene fejlődéséről és képviselőinek útjáról. Vannak — mondja az író — akik konzervatívnak, klasszikusnak — neoklasszikusnak — születtek, mindmáig azok is maradtak; ezeknek Honegger volna a legnagyobb képviselőjük. Egy másik típus éppen ellenkezőleg forradalmárnak születtek és forradalmár maradt, mint Schönberg, Bartók, Darius Milhaud. S van aztán egy harmadik csoport: forradalmi ifjúságuk vekmerő lázai után fokozatosan „kijózanodtak“ s végülis egy bizonyos neoklasszicizmushoz érkeztek el; ennek a kategóriának az író szerint Stravinszki a prototípusa. Közéjük tartozik Prokofjev is, „a különbség azonban kettejük közt alapvetően mély, mert a föltételek is lényegesen különbözők, amelyek középett egyik is, másik is zenei nyelvének, modorának és stílusának megváltoztatását végrehajtotta“. Erdemes idéznünk a cikk kettejük közt vont, jellemző párhuzamát.

„Stravinszki — írja — akkor lett neoklasszikus, amikor 1917-től hazája élő forrásaitól elszakadva megpróbált eltökélten gyökeret verni, a gyökértelen ember, Nyugateurópában, sorra szegődve a hagyományos olasz, német, francia zene iskolájába. Prokofjev viszont nem tért le a zenei avantgarde útjáról, csak miután hazatért a Szovjetunióba. Jegyezzük meg nyomban: Prokofjev megváltoztatta zenei nyelvét, de mit sem vesztett képzeletéből, frissességéből, spontánságából: csak a ragyogó remekműre, a

„Péter és a farkas“-ra, vagy az „Alekszandr Nevszki“ kantátájára hivatkoztunk. Mig Stravinszki harmonc éve, — olyan ritka kivételektől eltekintve, aminő a „Zsoltár-szimfónia“ — nem alkotott, csak benső élmény és mély értelem nélküli szűkölködő műveket, melyekben a virtuóztatás és az ironia leplezi — olykor tragikusan — a művész teremtő képességének hirtelen elapadását.“
(z.)

MISSZIÓS TERÜLET? „Franciaország missziós terület“: ez a megállapítás valóságos közhelyé vált; igazságát a legutóbbi időnkig nem is vonták kétségbe, s a kép, amelyet a modern keresztény regény nyújtott a francia társadalomról, sokkal inkább hatott elismerése, mintsem tagadásaként. A szólás utóbb könyvcímé lett, Godin és Daniel abbé híres munkája végleg meggyökeresztette a köztudatban (*France, pays de mission*). Ennek a műnek az adatai azonban nem állják meg helyüket a legújabb vallásszociológiai kutatások világánál. Godin abbéék vizsgálódásai egyetlen párisi külvárosra szorítkoztak, így egyáltalán nem általánosíthatók; az az állításuk pedig, hogy a nagyvárosokon kívül az úgynevezett gyakorló katolikusok a lakosságnak mindössze tíz százalékát tennék, adatokkal nem támogatott pusztá föltevés csupán. Az adatok más képet adnak.

A közhelyek azonban gyorsabban szoktak érvényesülni, mint az adatok. Így az elmúlt nyár folyamán egyik-másik nyugati politikus is célszerűnek vélte, ha nyilatkozik a franciák „erkölcsi hanyatlásáról“, aminek oka az volna, hogy ötven százalékban istentagadók vagy agnosztikusok. Voltaképpen ezek a felelőtlen állítások késztették arra a „Réalités“ című francia kiadványsorozat szerkesztőjét, hogy Gallup-módszerű közvéleménykutatást kezdeményezzen s annak eredményét 1952 novemberében közzé is tegye „Mi az igazság a franciák vallásgyakorlása és vallásos érzése körül?“ címmel.

Volt, aki a vizsgálat módszerét eleve elhibáztottnak tartotta s azt hangoztatta, hogy a szellemi, főként a vallási élet területére nem alkalmazható; a föltett kérdéseket sem tartották megfelelőeknek, főkép azt a kettőt nem, amely azt tudakolta, hisz-e a megkérdezett Isten létében s a lélek halhatatlanságában, s megtartja-e a tízparancsolatot. Az első kérdés — mondja például *Pierre Herbin*, a reklámtudomány szakértője — homályos: Isten létének s a lélek halhatatlanságának hite akár pusztá filozófia, elvi álláspont, meddő deizmus is lehet; a tízparancsolat megtartása helyett pedig helyesebb lett volna pozitívabb érdeklődéssel azt kérdezni, gyakorolja-e a kérdezett az irgalmasság cselekedeteit s eleget tesz-e a keresztény ember számára döntően leglényegesebb parancsoknak, a szeretetnek. Egy másik hozzászóló, *Robert Bouquette* viszont a vizsgálatban éppen azt tartja szerencsésnek, hogy elfoglaltsággal a legkevésbé sem gyanúsítható, a dolog lényegében többé-kevésbé érdektelen világiani végezték; bár — mondja — az ilyen vizsgálatok, szellemi jelenségekre alkalmazva, módszerükből szükségszerűen következőleg — külsőségesek és fölszínesek. Eredményeiket mégis megközelítően helyeseknek fogadjatjuk el.

Milyen kép bontakozik ki tehát a francia vallásosság helyzetéről e „gallup“ alapján? Mindenekelőtt megállapítható, hogy a megkeresztelt fölnőtteknek húsz százaléka vallástalan, de e húsz százalék háromnegyede azért fönn tart annyira kapcsolatot az Egyházzal, hogy gyermekeit megkeresztelteti. Ami a *vallás gyakorlását* illeti: a megkeresztelt fölnőttek 26 százaléka tartózkodik saját bevallása szerint a vallásgyakorlattól. A 74 százalék „gyakorló“ megfelel annak a 73 százaléknak, aki halálveszélyben papot kívánna, s ugyancsak 73 százaléknak, aki időnkint imádkozni is szokott. E 74 százalék gyakorlóból 40 százalék állítja, hogy rendszeresen jár misére vasárnap. Husvétii gyónását-áldozását 51 százalék végzi el rendszeresen; eszerint a megkeresztelték fele valóban elegendet tenne az Egyház minimális szentségi követelményeinek. A szertartásokon és szentségek kiszolgáltatásán kívül az Egyház iránt, a vizsgálat tanúsága szerint, föltűnő közöny mutatkozik; s más kutatások ugyanezt tanúsítják.

A *vallásos élet intenzitására* vonatkozólag nagyjában megállapítható, hogy a vallásukat gyakorló megkeresztelték többségének hite igen fölületes, vallási ismereteik elég gyarlók, s nagy és súlyos kérdés, hogy „az 50 százalék husvétii gyónó-áldozó és 40 százalék rendszeres misehallgató mennyiben vesz részt az eucharisztikus kultuszban nem pusztán családból, hanem teljesen szabad és megfontolt öntudattal; s mennyiben hat ki vallásuk gyakorlása mindennapi életükre, emberi kapcsolataikra, hivatásuk teljesítésére, polgári magatartásukra“. Mindenesetre kétségtelen, hogy — *Robert Rouquette* szavaival — Franciaország *nem istentagadó ország*, amennyiben lakosainak nagy többsége elvileg elfogadja Isten létét. *S nem is pogány ország*, mert a nagy többség katolikus és az élet jelentős eseményeit vallási tényekkel jelöli meg. Ugyanakkor azonban *krisztianizálandó ország*: a vallás és gyakorlata ugyanis a keresztények jelentős részénél idegen az életüktől“.

A helyzet tehát semmikiéppen sem olyan sötét, mint aminőnek festeni szokták; s melyik keresztény országról nem lehet elmondani, hogy „krisztianizálandó“, hogy keresztény élete elmélyítendő szorul? Ha a vallásszociológia kitűnő munkása, *Fernand Boulard* 87 francia egyházmegye közül ötvennek a vallásszociológiai adatai alapján, némileg módosítja is a „Réalité“ gallupjának eredményeit (például nála csak 32 százalék a husvétii áldozó), s ha hangoztatja is, hogy itt közvéleménykutatások helyett részletes és tudományos hitelű adatgyűjtésre és földolgozásra van szükség, (aminek *Gabriel le Bras*-val ő az alapvetője); még az ő óvatosabb statisztikája is azt mutatja, hogy a „missziós ország“ átfalánosítása alapos korrigálásra szorul, s a vallásnak részült komoly élő, részint csak alig betemetett s könnyen újra élővé tehető forrásai vannak Franciaországban. S a mérlegnek megvannak a maga aktív tételei is: először a *szentségi élet intenzitása*, (amiben a franciák messze fölülműlják az olyan katolikusabb hírben álló országokat, mint Spanyol és Olaszország), másodsorú a valóban szentségként kötött és élt *keresztény házasság* eszményének kétségtelen hódítása a katolikus fiatalságban. (*yy*)

AZ UTOLSÓ NEGYEDÓRA. Hanglemezre veszik kiváló írók, tudósok, művészek „szellemi hagyatékát”, azt az üzenetet, amelyet pályájuk tanulságaként s örökségül szeretnének átadni utolsó óráikban az emberiségnek. François Mauriac így felelt „az utolsó negyedóra” kérdésére:

„Amikor majd közel leszek hozzá, hogy elhagyjam a földet, így szólnék az emberekhez: vonuljatok félre kissé, ne üssetek lármát, hagyjatok magamra végre, szemközt ezzel az örökkévalósággal, amelyről, amióta csak élek, mindegyre igyekeztem elte-relni gondolataimat.

Itt lesz hát életem egyetlen pillanata, amelyről biztosan tudtam, hogy el kell jönnie: halálomé. De e végső negyedórában is roppant erőfeszítést kell majd tennem, hogy rászégezzem figyelme-met. Az egyetlen valóság, melyben nem lehet kételkednünk, halá-lunké; s ugyanakkor ez az egyetlen valóság, mellyel soha, egy árva percig sem tudtunk szembenézni.

Jól tudom, milyen ellenvetések merülnek fel; tudom, hogy egyik moralistánk szerint „a halál gondolata megcsal, mert elfe-lejtünk élni miatta”. Én azonban, a közelgő örökkévalóság rette-netes fényébe érve, az életet vádolom. Az élet gőgje megcsal, mert elfeledteti velünk, hogy egy szép napon meghalunk. Meghátrálunk a tanítás előtt, amelyet kaptunk, s amely azt hirdeti, hogy ama napon visszakérik tőlünk a lelkünket. Ebbe a lélekbe, ebbe az élő viaszba örökre belevésődtek még gondolataink, még le nem győ-zött kívánczóságaink is.

Az utolsó negyedórában történik meg egész életünk száma-dása; az összeg fölíratik s örökre megrögződik az Isten gondolatá-ban. De — hogy úgy mondjam — valamiféle kettős könyvelésről van itt szó. Bevégzett életünk, mely mint egy kép áll az ittmaru-dók előtt, az örök Szeretet felé nem ugyanezt az arcot mutatja. Egy Goethe, Nietzsche, Gide dicsőséges portrét hagytak maguk-ról az embereknek; de a keresztény perspektívában egy másik Goethének, másik Nietzschének, másik Gide-nek számot kell adnia minárról, ami az életük dicsősége volt.

Szavaimat hallva sokan megszánnak talán, amiért — mond-ják — egy ilyen rettegéssel teljes hithez ragaszkodom. Pedig nem, nem félek, akármilyen nyomorult és bűnös voltam is. Ha sok békét, sok csöndet, sok összeszedettséget kívánok magamnak utol-só negyedóramra, azért kívánom, mert hitünk szerint egész éle-tünket, bármily nehéz, hitványságokkal, csak általunk ismert mocskokkal bármennyire zsúfolt is, — mindezt valaki magára vette, s elég a szeretet egyetlen sóhajtsa e Valaki felé, hogy úgy aludjunk el, fejünket a mellére hajtva, s megtalálva azt a hely-et, ahol a szeretett tanítvány homloka pihent az Agónia éjsza-káján. „Jaj a magányos embernek” — mondja az Irás. S ennek mélységes értelme nem az, hogy jaj a férfinak, aki elhagyta asz-szonyát, hanem ez: jaj annak, aki elszakadt a végtelen Lénytől, jaj annak, aki azt hiszi, egyedül van s nem tudja, hogy örök tanú figyel életére.

Mennyire szeretem Szent Gertrud imádságát, melyet Francis Jammes halotti emlékképén olvastam: „Ó szerelmem, életem esté-jének szerelme, örvendeztess meg engem színed látásával távozá-

som órájában. Ó estém Jézusa, altass el nyugodt álommal Te-benned“.

Dehát nem ezt kérdezik tőlem s nem ezt várják: ezt a magambafordulást, ezt az önkéntes elválást az emberektől, mielőtt örökre elhagyom őket. „Hogyan — kérdezik — nem ejtesz majd egyetlen szót, nem mondasz majd egyetlen tanácsot sem az ittmaradónak, semmit, ami elárulná a titkot: mi adott erőt és bátorságot egy hosszú élet elviselésére.“ Mit feleljek erre? Ismét ugyanoda kell visszatérnem, Ami segített, hogy ne veszítsem kedvemet életem folyamán, (mely az emberek, szemében, elmondhatom, boldognak látszott; noha nincsen valóban boldog élet); ami hozzásegített, hogy ne veszítsem kedvemet, az a hit volt; a hit, ami nemcsak kegyelem, mint gondolják, hanem erény is. Vagyis akarni kell hinni; szabad akaratú döntés van abban az állásfoglalásban, hogy tagadjuk a világ képtelenségét; s ezért talán nem is lesz mentség Isten ítélőszéke előtt, ha azt mondjuk: „Nem az én hibám, hogy nem hittem“. Az egész titok ott rejlik az Apostol könyörgésében: „Hiszek Uram, de segíts hitetlenségemen!“

Igen, egész életemben ellenálltam a kísértésnek, hogy higgyek, a világ képtelenségében. Imádkoztam érte, hogy ne higgyek benne; szenvedélyesen ragaszkodtam, (és talán valóban több szenvedéllyel, mint értelmi erőfeszítéssel), ahhoz a fölfogáshoz, hogy az életnek iránya és célja van; forrása, ahonnet ered és ahová visszatér; s ez a forrás az örök Szeretet. Ragaszkodtam e hithez tűzön-vízen keresztül, mert a kétségbeesés mindennapos kísértés, még a látszólag legbeteltelebb sorsokban is. Mert a rossz ott van a világban, s elég egyetlen megkínzott gyermek valahol a földön, hogy belénk költözzék a kétely.

Észlelnem kellett, anélkül hogy valaha is bele tudtam volna törődni, a mindenségnek azt a nagy törvényét, mely a növényvilágtól az állatfajokon át az emberig egyaránt érvényesül s a természetes kiválasztásra megy vissza, az erősebb jogára, s lényegében nem más, mint egymás kölcsönös fölfalása. És mégis híven hittem, hogy a kegyelem, vagyis a mennyei Atyának a teremtmények iránt való szeretete beléhatolt ebbe a vad világba. Hittem, hiszem és végső lehelletemig hinni fogom, hogy a vak és süket anyag középpontjában ott él és szenved a szívek Istene, akiről Pascal azt írta: „Agóniában lesz a világ végéig, de akkor mindent magához vonz, ahogyan megígérte“.

Hiszem, hogy a teremtés titka a szeretet titka, és hogy az utolsó szó a szereteté lesz“. (gy.)

SZAZÉVES SZERTARTÁSKÖNYV. 1853-ban jelent meg Zsaskovszky Ferenc (1819—1888) Karénekés kézikönyve (Manuele musicoliturgeticum). A magyar katolikus egyházi énekreform szinte legelső merész lépése volt ez a kiadvány, amely az akkor mélyponton levő egyházi zenénk szabadosságában — nem egyszer liturgiaellenes eltévelyedéseiben — megálljt kiáltott. Egyházkarnagycok, kántorok, kórasvezetők kezébe egységes útbaigazítást és templomi szertartás-gyakorlatot adott s ezzel elindulhatott a sok egyéni kezdeményezés egybehangolása és a liturgia szelleméhez való illesztése.

Két évvel később Zsasskovszky Tárkányi Béla egri kanonokkal és Endre öccsével végzett közös munkájuk eredményeként ez a jelentős alkotást a *Katolikus Egyházi Énektár*-ral egészítette ki. Az első magyar, bőséges tartalmú és orgonakísérettel is ellátott énekkönyvet mai szemmel érheti ugyan kritika, de akkoriban a magyar katolikus templomi énekkultúra igazán nagy lélekzetvétele volt. Számos darabja máig is szeretett imádsága népünknek. Az említett munkákon kívül még két érdemes alkotását említhetjük: a „*Cantica Sacra*“-t és a „*Funebrale*“-t.

Zsasskovszky Ferenc édesatyja is kántor volt. Tőle kapta nemcsak kezdő zenei oktatását, de az egyházi zene reformjára irányuló különleges hivatását is. Magasabb zenei tanulmányait az akkor már európai nevű Karl Pitsch prágai zeneiskolájában végezte el, ahol másfél éven keresztül orgona és zeneszerzési tanulmányokat is végzett. Itt ismerkedett meg a cseh, német és szlovák egyházi énekeredménnyel s talán ennek tudható be, hogy később énektárba is bőven vett át a nyugati egyházi népénekek kiválóbb darabjaiból: szöveget, zenét, fordítást és áldolgozásokat. 1846-ban az egri főszékesegyház karnagya lett s nemsokára ő irányította az egri középiskolák énektanítását is. Negyvenkét évi egyház-karnagyi és énektanári működése nyomán egész kántornemzedék került ki a keze alól. De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy ez alatt az idő alatt éppen az ő szorgalma és kezdeményezései során lendült fel országos viszonylatban az iskolai énektanítás.

Zeneszerzői működését tekintve talán nem volt olyan termékeny mint Endre öccse, de elvitathatatlan, hogy az egyházi énekreform terén kifejtett munkásságával örökre beírta nevét a magyar katolikus szentzene történelébe. (m)

Felelős kiadó: Sik Sándor

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

T. M. Katakombáknak nevezzük azokat a földalatti folyosókat, amelyeket a keresztények századokon keresztül temetkezési helyekül használtak. A katakomba elnevezéssel először a 4. sz. ban találkozunk. Eredetileg a Sz. Sebestyénről elnevezett földalatti temető helyének megjelölésére szolgált, amit így határoztak meg: kata kymbas = a szakadéknál. A 9. sz.-tól kezdve általánossá vált a katakomba elnevezés a földalatti temetkezési helyek jelölésére. Addik inkább a coemeterium = temető elnevezést használták.

Katakombák elsősorban a kereszténység szívében, Rómában találhatóak, de Itália más vidékein, főként Nápolyban és Szicíliában is igen jelentős feltárásokat végeztek. Itálián kívül Malta szigetén, Kisázsziában, Északafrikában, Dalmáciában stb. vannak katakombák. Hazánkban Pécsen, a székesegyház közvetlen szomszédságában van egy festményeket is megőrzött katakomba.

Rómában a városból elágazó egykori főútvonalak mentén fekszenek ezek a néha emeletszerűen (a Kallixtus katakomba pl. 5 emeletes) egymás fölött futó és egymást keresztező folyosó-szövevények. A folyosók magassága átlag 2–3 m., szélességük 0,8–1,5 m.

A földalatti sírkamrákba való temetkezés nem kizárólag az üldözéseknek volt a velejárója, bár azok kétségtelenül nagyban hozzájárultak elterjedtségéhez. Az eredetileg családi temetkezési helyek a keresztény közösségi szellem kifejlődésével, és az üldözések alatt való összekovácsolódás következtében egyre nagyobbodtak, idővel közös keresztény temetők lettek. A katakombák nevüket részben a temetkezési hely eredeti tulajdonosától (pl. Domitilla, Thrason katakombája), részben az ott eltemetett nevezetesebb vértanúktól (pl. Sz. Sebestyén, Sz. Lőrinc katakombája), részben a felügyeletükkel megbízott egyházi személytől kapták (pl. Kallixtus katakombája).

A halottakat a folyosók oldalfalában helyezték el, s a sír nyílását téglával vagy márványlappal zárták el légmentesen, amelyre belevésték vagy ráírták a halott nevét, néha életkorát, halálának idejét is. Néha kisebb fohászszerű megjegyzéseket is írtak a sírra. Nem ritkán apró tárgyakat, üvegeseket, lámpákat, bronz vagy elefántesont szobrocskákat is erősítettek a vakolatba, elsősorban a sír felismerésére, de mint jelképeket is. A nevezetesebb halottakat nagyobb fülkékben, vagy szobaszerűen kialakított helyiségekben helyezték el, amiket néha márványburkolattal is elláttak, mozaikkal díszítettek vagy kifestettek, mint általában a folyosókat is. Itt találkozunk a keresztény művészet legősibb bizonyoságaival, ornamentális és figurális festményekkel, amelyeknek élénk színezése, egyszerű, mély lelkeséget tükröző ábrázolása nem egyszer szinte az elragadtatás ámulatába ejti a szemlélőt még ma is, gazdag-beszédű jelképes nyelvük pedig mutatja azoknak az első keresztényeknek eleven hitét a megváltásban, a túlvilágban, Jézus istenségében, keresztségben, Oltárszentségben stb.

A katakombákat általában csak temetkezési helyekül használták. Közösségi istentiszteleti célokat még az üldözések idejében is valószínűleg csak kivételesen szolgálták. Nem egyszer felhasználták azonban őket rejtekhelyekül, mert a temetkezési he-

lyek szentségét a rómaiak törvénye védte, és ezt általában tiszteletben is tartották. A halál évfordulóján, főként vértanúknál, a hír mellett tartották a halotti lakomával és valószínűleg az eucharisztikus áldozat bemutatásával is összekötött emlékeztetéseket.

Az 5. sz.-ban megszűnt a katakombákba való rendszeres temetkezés. A 8—9. sz.-ellenes betörései idején pedig a legnevezetesebb vértanúk testi maradványait átvitték a városban épült templomokba. Ennek következménye volt, hogy megszűnt a katakombák látogatása, sőt egészen feledésbe is mentek. Bejáratuk is beomlott, az egyetlen Sz. Sebestyén katakomba kivételével. 1578-ban a Priscilla katakomba fölött építő munkások alatt beomlott a föld, ami újra felhívta a figyelmet az őskeresztények szenthelyeire, és a földalatti (Roma Sotteranea) feltárára vezetett. Különösen Bosio és De Rossi fáradságos munkásságának és zsenialitásának köszönhetjük azt a gazdag anyagot, ami ma az őskereszténység hosszú századokon át eltemetett hőskoráról rendelkezésünkre áll. A kutatás és feltárás munkája azonban még mindig folyik. Kiváló szakemberek külön pápai bizottság irányításával szinte évről-évre újabb és újabb meglepetésekkel szolgálnak a katakombák egyházának életére, történetére vonatkozólag.

K. L. Ha mindenáron le akarjuk fordítani a votív-mise szót, kívánság, külön szándék szerint mondott misének nevezhetjük. Nyugodtan használhatjuk azonban a votív-mise elnevezést. Kevésbé helyes a fogadalmi mise elnevezés, mert a latin votum szándékot, kívánságot is jelent, és azoknak a miséknek semmi közük sincsen semmiféle fogadalomhoz. Az Egyház a liturgikus törvényeknek megfelelően minden napra egy meghatározott misének mondását írja elő. Ezt tartalmazzák a mise-naptárok, a directoriumok. Néha azonban megengedik a liturgikus törvények a napi misétől való eltérést. Ezek kétfélek lehetnek: u. n. „szinben” mondott misék, amiket egyszerűen votív-miséknek nevezünk, és fekete ruhában mondott u. n. gyászmisék. A napi misétől eltérő misék különböző szükségletekre alkalmazott szövegükkel a hívek (egyesek vagy kisebb közösségek, ritkábban az egész Egyház) igényeinek kielégítését szolgálják, azért szövegükben erősebben kifejezésre jut a szentmise könyörgő, kieszközölő célja. A római misekönyv Szűz Mária szombati miséi után közli a votív-misék szövegeit, több mint harmincat. Ezek mellett azonban több ünnepnek és a szenteknek miséit is lehet mondani votív-mise gyanánt. Mivel a szentmise az egész Egyház áldozata s szerves és legfontosabb része annak a hódolatnak, amellyel a liturgia végig az év folyamán nap-nap után zengi Isten dicsőségét, a votív-miséknél pedig ez a közösségi jelleg könnyen elhomályosulhat és az a látszat, mintha a szentmise elsősorban egyéni célokat szolgálna, azért a liturgia barátai általában előnyben részesítik a napi misét a votív és gyászmisékkal szemben, anélkül azonban, hogy tagadnák ezek jogosultságát, sőt bizonyos esetekben indokolt voltát.